

Міністерство освіти та науки України

Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Дошкільна освіта

012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ У ЗДО

Здобувачки **Сінкевич Алли Володимирівни**

Науковий керівник: **Бобро Лілія Вікторівна**, канд.
пед. наук, доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензенти:

Аніщук А.М., канд. пед. наук, доцент кафедри
дошкільної освіти Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Білоусова Н.В., канд. пед. наук, доцент кафедри
педагогіки, початкової освіти, психології та
менеджменту Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Рекомендовано до захисту на засіданні кафедри дошкільної освіти, протокол
№ 5 від 29 листопада 2023 р.

Допущено до захисту

Завідувач кафедри дошкільної освіти, д.п.н., проф. _____

Кононко О.Л.

Анотація

Схарактеризовано феномен соціальної компетентності як інтегрованої характеристики особистісного розвитку дітей двох-трьох років життя. Розкрито значення процесу соціалізації як оволодіння дітьми елементарними знаннями моральних норм і правил для повноцінного функціонування у соціумі. Визначено структуру соціальної компетентності як комплексу уявлень, соціальних умінь та елементарних ціннісних орієнтацій. Встановлено критерії оцінки міри сформованості у дітей раннього віку доступної форми соціальної компетентності.. Обґрунтовано педагогічні умови оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності дітей закладі дошкільної освіти, до основних з яких віднесено: збагачення моральних уявлень дітей, вправління у доброзичливому ставленні до однолітків та використанні вербального та невербального інструментарію.

Ключові слова: *розвиток особистості, соціальна компетентність, соціалізація дитини у ЗДО, критерії сформованості та педагогічні умови розвитку соціальної компетентності.*

Abstract

The phenomenon of social competence is characterized as an integrated characteristic of the personal development of children of two or three years of age. The importance of the process of socialization as mastery of children with elementary knowledge of moral norms and rules for full functioning in society is revealed. The structure of social competence is defined as a complex of ideas, social skills and elementary value orientations. The criteria for assessing the degree of formation of an accessible form of social competence in young children have been established. The pedagogical conditions for optimizing the process of the development of social competence of children in preschool education institutions have been substantiated, the main ones include: enriching children's moral ideas, practicing benevolent attitudes towards peers and the use of verbal and non-verbal tools

Key words: personality development, social competence, socialization of a child in preschool education, criteria of formation and pedagogical conditions for the development of social competence.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ	9
1.1. Соціальна компетентність як наукове явище.....	9
1.2. Динаміка соціального розвитку дитини упродовж дошкільного дитинства.....	18
1.3. Педагогічні умови оптимізації процесу виховання у дітей 2-3 років життя елементарних форм соціальної компетентності.....	26
Висновки до розділу I	34
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ У ДОСЛІДЖУВАНИХ ДВОХ-ТРЬОХ РОКІВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	36
2.1. Програма та методика констатувального експерименту.....	36
2.2. Аналіз рівнів розвитку у дітей раннього віку основ соціальної компетентності.....	41
2.3. Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності розвитку елементарних форм соціальної компетентності дітей двох-трьох років у ЗДО.....	46
Висновки до розділу II.....	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	65
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. Формування соціальної компетентності як складного особистісного феномену було і залишається одним з провідних освітніх завдань. Лише особа, здатна гармонійно адаптуватися до нових умов життя, усвідомлювати та приймати нові вимоги, налагоджувати продуктивні взаємини з однолітками та дорослими, виявляти доброзичливість та чуйність, приходити на допомогу тим, хто її потребує, розв'язувати конфлікти у мирний спосіб, вважається соціально компетентною. Основи соціального розвитку особистості закладаються в ранньому дитинстві, готуючи підґрунтя для подальшого вдосконалення соціальних умінь та збагачення соціального досвіду.

За даними провідних фахівців, саме у перші роки життя відбувається становлення елементарних форм соціальної поведінки завдяки усвідомленню дитиною двох-трьох років основних соціальних норм та моральних правил, виникненню інтересу до однолітків, появу ігор поряд та разом, використання мовлення як засобу налагодження спілкування.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України як освітньому стандарті підкреслено: соціальний розвиток дитини перших років життя відбувається у процесі соціалізації через засвоєння основних норм і правил співжиття, через усвідомлення та прийняття необхідності пристосовуватися до нових умов життя, через елементарні форми самовизначення – знаходження цікавих занять та друзів. У даному нормативному документі наголошується: соціальний розвиток дітей раннього віку є одним з важливих освітніх завдань ЗДО, розв'язання якого сприяє поступовому формуванню їхньої соціальної компетентності як результату даного процесу [2].

Проблемі формування соціальної компетентності дітей дошкільного віку присвячено чимало вітчизняних праць психологів і педагогів. Теоретичне підґрунтя для упровадження у педагогічну практику гуманістичного підходу як основного принципу організації соціальної освіти

особистості розроблено такими провідними фахівцями, як І. Бех, І.Дичківська, І.Зязюн, Т.Поніманська, О.Сухомлинська, К.Чорна та ін.

Проблема соціально-морального розвитку дітей дошкільного віку є предметом уваги таких дослідників, як А.Аніщук, Л.Бобро, О.Кононко, О.Лісовець, С.Матвієнко, Н.Пихтіна. Н.Гавриш, Л.Лохвицькою, О. Косенчук розроблено програмові вимоги до морального виховання дошкільників у ЗДО.

Тим не менше до сьогодні найменш розробленим аспектом проблеми є вивчення особливостей становлення і розвитку елементарних форм соціальної компетентності у ранньому дитинстві, коли дитина лише починає оволодівати соціальним мовленням, вміннями об'єднуватися з однолітками у соціальну групу, дотримуватися елементарних правил соціальної взаємодії. Хоча запит на діагностичний та методичний інструментарій розвитку соціальної компетентності дітей двох-трьох років залишається високим, експериментальних досліджень даної спрямованості бракує. Це обумовлений вибір нами теми кваліфікаційної роботи *«Особливості розвитку основ соціальної компетентності дітей раннього віку у ЗДО»*.

Мета дослідження: обґрунтувати педагогічні умови та експериментальним шляхом визначити особливості розвитку основ соціальної компетентності довольної поведінки дітей раннього віку у ЗДО.

З метою досягнення вказаної мети необхідно розв'язати комплекс таких завдань дослідження:

1. Визначити стан розробки досліджуваної проблеми та уточнити зміст провідних категорій (соціальна компетентність, соціалізація, адаптація, соціальні вміння, почуття та якості).
2. Сформулювати та обґрунтувати педагогічні умови ефективного виховання у дітей раннього віку соціальної компетентності. .
3. Розробити критерії, показники й визначити структурні компоненти соціальної компетентності дітей двох-трьох років життя.

4. Створити адекватну предмету та завданням дослідження комплексну методику констатувального експерименту та схарактеризувати рівні вихованості у досліджуваних раннього віку соціальної компетентності..
5. Розробити методичні рекомендації, адресовані вихователям ЗДО? щодо оптимізації процесу виховання у дітей двох-трьох років соціальної компетентності.

Об'єкт дослідження процес виховання соціальної компетентності дітей раннього віку

Предмет дослідження: виступають педагогічні умови та особливості виховання соціальної компетентності дітей двох-трьох років життя у ЗДО.

Наукова новизна результатів дослідження:

уперше сформульовано та теоретично обґрунтовано авторський варіант педагогічних умов, призначених для оптимізації процесу виховання у дітей раннього віку елементарних форм соціальної компетентності; визначено критерії, показники, компоненти та експериментально визначено рівні вихованості у дітей двох-трьох років досліджуваного явища; розроблено адекватну предмету та завданням діагностичну методику;

уточнено зміст понять «соціальна компетентність», «соціалізація», «адаптація», «соціальні уміння», «соціально-моральні якості особистості»; їх адаптовано до вікових можливостей дітей раннього віку;

подальшого розвитку набуло методичне забезпечення процесу виховання у ЗДО доступних дітям раннього віку форм соціальної компетентності..

Теоретичне значення дослідження полягає у визначенні методологічних засад кваліфікаційної роботи, присвяченої розкриттю особливостей виховання елементарних форм соціальної компетентності дітей раннього віку в умовах ЗДО; обґрунтуванні педагогічних умов оптимізації даного процесу, зорієнтованих як на активізацію позиції зростаючої особистості, так і на осучаснення педагогічних технологій, спрямованих на розвиток комунікативних та мовленнєвих умінь дітей раннього віку;

Практичне значення дослідження полягає у розробці діагностичного

інструментарію вивчення особливостей вихованості у дітей двох-трьох років соціальної компетентності як особистісного феномену; у створенні авторської класифікації рівнів вихованості досліджуваного явища у ранньому дитинстві; у підготовці методичних рекомендацій, які уможливають покращання організаційних та методичних аспектів педагогічної діяльності, привертають увагу вихователів ЗДО до психологічних її моментів.

Впровадження результатів проведеного дослідження здійснювалося через:

участь у:

1. ІХ Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, інноваційні пошуки» (19 жовтня 2022 року).
2. Всеукраїнська науково-практична конференція (з міжнародною участю) «Фребелівська педагогіка в сучасній освіті: вимоги, тренди, перспективи» (20-21 квітня 2023 року).
3. Х Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, магістрів, молодих науковців «Сучасне довкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» (м. Ніжин, 18 жовтня 2023 року).

друк статей:

1. Сінкевич. Розвиток основ соціальної компетентності дітей раннього віку. Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки: збірник матеріалів Регіональної науково-практичної Інтернет-конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 275 с.
2. Сінкевич А. Діагностика та активізація соціальної компетентності дітей раннього віку. Актуальні проблеми та інноваційні пошуки у галузі сучасної дошкільної освіти: збірник наукових статей студентів, магістрів, молодих науковців спеціальності 012

Дошкільна освіта / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 232 с.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: кваліфікаційна робота складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного, списку використаних джерел, додатків. Текст містить 2 таблиці, список джерел нараховує 63 позиції. Загальний обсяг роботи 75 сторінок, з них основного тексту 62 сторінки.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСНОВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

1.1. Соціальна компетентність як наукове явище

Проблема розвитку у дітей раннього віку основ соціальної компетентності - важлива соціальна та психолого-педагогічна проблема, рішення якої зачіпає сутнісні питання суспільства та освіти. В умовах оновлення змісту дошкільної освіти, упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованого підходу та гуманізації цілей та принципів, перед освітою стоїть завдання просто дати вихованцям певний рівень знань та умінь з основних напрямів розвитку, але й забезпечити здатність і готовність жити у складних умовах, досягати соціально значущих цілей, ефективно взаємодіяти з дорослими та однолітками.

Значущість проблеми розвитку соціальної компетентності визначається тим, що компетентнісний підхід застосовується в якості оцінки готовності дитини до життя та конструктивної практичної діяльності. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що базовими деформування особистості є соціальна компетентність. Саме вона сприяє успішній самореалізації, найбільш повній реалізації потенціалу особистості, що розвивається упродовж усього життя.

На науково-методичному рівні важливість обумовлена тим, що розвиток соціальної компетентності дітей вимагає нових підходів та форм роботи, які відповідають гуманізації освіти. Педагоги ЗДО складно переходять на гуманістичні принципи побудови відносин з маленькими дітьми в організації освітнього процесу. Саме вони виступають основними чинниками формування соціальної компетентності дітей раннього та дошкільного віку. Організація занять з соціального розвитку мають виходити з того, що діти отримують певні знання про норми соціальної поведінки на

рівні практичних умінь. Особливого значення набуває підготовлене предметно-просторове середовище у формуванні соціальних умінь та навичок, самостійності, відповідальності, володіння комунікативними навичками. Доцільне запровадження соціально активних форм роботи з дітьми, зокрема проектної діяльності, розв'язання проблем, програвання соціальних ситуацій.

Першорядним завданням сучасної дошкільної освіти є позитивна соціалізація дітей раннього віку, виховання самодостатніх, відповідальних особистостей, здатних до продуктивної самореалізації. Під соціальною компетентністю Т.Лесіна розуміє інтегральну якість особистості, яка дозволяє їй усвідомити свою унікальність, бути здатною до самопізнання та самозміни, проявляти себе частиною колективу, вміти вибудовувати відносини з оточуючими людьми, враховувати не лише власні, а й їхні інтереси, брати на себе відповідальність, діяти, орієнтуючись на культурні норми та моральні правила [42].

На думку З.Гуріної, ефективність процесу формування соціальної компетентності дітей раннього віку у ЗДО забезпечується комплексом організаційно-педагогічних умов, основні з яких: створення та підтримка соціокультурного розвивального предметно-просторового середовища та професійної компетентності педагогів в роботі з формування у малюків соціальної компетентності. Автор зазначає: процес формування соціальної компетентності дітей раннього віку відбувається відповідно до розробленої моделі на основі компетентнісного, діяльнісного та антропологічного підходів. З.Гуріна підкреслює, що цей процес є складним системним утворенням, результатом реалізації якого виступає соціалізованість дитини, її здатність діяти самостійно у знайомих ситуаціях. Критеріями оцінки сформованості соціальної компетентності є такі соціально значущі якості особистості, як самостійність, довільність поведінки, емпатія, пізнавальна активність, продуктивна взаємодія з дорослими та однолітками [15].

Провідні фахівці кваліфікують компетентність як складний особистісний феномен, інтегральний результат освітнього процесу. Вони зазначають, що компетентність засвідчується сформованості в особистості необхідної системи знань, умінь та ціннісних орієнтацій, втілених у базових якостях. Соціальна компетентність є однією з важливих складових життєвої компетентності особистості, яка пов'язана з системою її взаємин з соціальним довкіллям.

Як наукова проблема, становлення і розвиток соціальної компетентності на різних етапах онтогенезу, була і залишається предметом уваги багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних фахівців. Що не дивно, з огляду на важливість сформованості у сучасної людини соціальної мобільності, уміння працювати в команді, домовлятися з партнерами по діяльності, узгоджувати позиції, розв'язувати проблеми у мирний спосіб, радіти результатам спільних дій.

Упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованого підходу, підвищення уваги науковців та вихователів освітніх закладів до розвитку індивідуальності кожної дитини, врахування інтересів, здібностей та життєвого досвіду кожної особистості актуалізує проблему гармонійного поєднання індивідуальних та групових інтересів, збалансованості потреб «Я» та певних соціальних груп, учасником яких є дитина. Саме цей вектор є одним з найбільш важливих аспектів соціального розвитку і виховання особистості.

Ідея єдності індивідуального та соціального була актуальною у філософів минулого (Арістотель, Платон, Г.Сковорода) та сучасності (В.Андрущенко, Л.Бевзенко, О.Губар, Л.Губернський та ін.). Вказані фахівці підкреслюють важливість гармонізації взаємин суспільства та особистості. Так, суспільство створює умови існування людини - сприятливі або несприятливі для перетворення цінностей культури на акти поведінки особистості. Суспільство активізує необхідність пошуку найсприятливіших

умов для формування особистості як активного суб'єкта культури, як творця і носія цінностей культури .

Проблема соціального розвитку особистості привертає увагу фахівців минулого і сучасності завдяки її надзвичайної важливості. Зокрема, чимало праць психологів і педагогів присвячено проблемі соціальної компетентності та особливостям її формування на різних етапах онтогенезу. Згідно думки провідних вітчизняних науковців, проблема розвитку соціальної компетентності залишається однією з найбільш досліджуваних внаслідок її складності та багатовекторності, необхідності врахування впливу на неї специфічних вікових новоутворень свідомості та особистості, важливості вивчення такого її аспекту, як баланс соціального та індивідуального в особистісному зростанні.

Провідні фахівці кваліфікують компетентність як складний особистісний феномен, інтегральний результат освітнього процесу. Вони зазначають, що компетентність засвідчується сформованості в особистості необхідної системи знань, умінь та ціннісних орієнтацій, втілених у базових якостях. Соціальна компетентність є однією з важливих складових життєвої компетентності особистості, яка пов'язана з системою її взаємин з соціальним довкіллям.

Як наукова проблема, становлення і розвиток соціальної компетентності на різних етапах онтогенезу, була і залишається предметом уваги багатьох відомих вітчизняних та зарубіжних фахівців. Що не дивно, з огляду на важливість сформованості у сучасної людини соціальної мобільності, уміння працювати в команді, домовлятися з партнерами по діяльності, узгоджувати позиції, розв'язувати проблеми у мирний спосіб, радіти результатам спільних дій.

Упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованого підходу, підвищення уваги науковців та вихователів освітніх закладів до розвитку індивідуальності кожної дитини, врахування інтересів, здібностей та життєвого досвіду кожної особистості актуалізує проблему гармонійного

поєднання індивідуальних та групових інтересів, збалансованості потреб «Я» та певних соціальних груп, учасником яких є дитина. Саме цей вектор є одним з найбільш важливих аспектів соціального розвитку і виховання особистості.

Проблема соціального розвитку особистості привертає увагу фахівців минулого і сучасності завдяки її надзвичайної важливості. Зокрема, чимало праць психологів і педагогів присвячено проблемі соціальної компетентності та особливостям її формування на різних етапах онтогенезу. Згідно думки провідних вітчизняних науковців, проблема розвитку соціальної компетентності залишається однією з найбільш досліджуваних внаслідок її складності та багатовекторності, необхідності врахування впливу на неї специфічних вікових новоутворень свідомості та особистості, важливості вивчення такого її аспекту, як баланс соціального та індивідуального в особистісному зростанні.

Аналізуючи наукові джерела вітчизняних та зарубіжних фахівців, можна зробити висновок, що соціальна компетентність кваліфікується як особистісний інтеграл із знань, умінь, навичок, звичок та цінностей, достатніх для виконання основних обов'язків, властивих конкретному віковому етапу. Структура соціальної компетентності, на думку М.Гончарової-Горянської включає в себе такі компоненти:

- мотиваційний (ставлення до людей як до цінності, прояв доброти, уваги, турботи, допомоги, милосердя);
- когнітивний (пізнання дорослих та однолітків, здатність розуміти їхні особливості, інтереси, потреби; помічати труднощі, зміни настрою);
- поведінковий (пов'язаний з вибором адекватних ситуації способів спілкування, етично цінних зразків поведінки).

При цьому автор підкреслює: пріоритетним чинником, спрямованим на відтворення та засвоєння соціальних відносин, в яких формується та вдосконалюється соціально активна індивідуальність дитини, виступають предметна діяльність та використання ігрових технологій [13].

Провідні вітчизняні психологи і педагоги виділяють у складі соціальної компетентності різні компоненти, зокрема: комунікативну компетентність, вербальну, соціально-психологічну компетентність, міжособистісну орієнтацію, еґо-компетентність, власне соціальну компетентність. Незалежно від змісту та кількості виділених авторами компонентів, можна зробити такі висновки:

1. Соціальна компетентність – це особистісний інтеграл, складний феномен, результат освітньої діяльності та індивідуального соціального досвіду малюка.

2. Під соціальною компетентністю дитини раннього віку розуміється якість особистості, сформоване в процесі активного творчого освоєння соціальних відносин, а також засвоєння дитиною етнічних норм, які слугують основою побудови та регулювання міжособистісних відносин.

3. Накопичення дитиною самостійно та під керівництвом дорослих необхідного соціального досвіду сприяє розкриттю вікового потенціалу дитини, її гармонійного включення у широкий життєвий контекст.

З цього випливає, що саме к ранньому віці закладаються основи соціальної компетентності як складного особистісного феномену та результуючої освітнього процесу у ЗДО та індивідуального досвіду малюка, визначаючи траєкторію розвитку та успішної адаптації і соціалізації у плінному сучасному світі.

Значення проблеми розвитку соціальної компетентності на різних етапах онтогенезу пов'язане з процесом гуманізації змісту та принципів дошкільної освіти України, з демократизацією суспільного життя в країні. Важливість проблеми обумовлена, з одного боку, затребуваністю технологічного забезпечення освітнього процесу, з іншого – браком досліджень соціальної компетентності як інтегральної характеристики особистості, так і окремих аспектів проблеми, зокрема пов'язаних із соціальними емоціями і почуттями, з проблемою гармонійного входження

дітей різного віку взагалі, з особливими потребами зокрема, у широкий життєвий контекст.

За даними досліджень Т. Поніманської, гуманізація освітнього процесу передбачає центрацію на особистості як активному його суб'єкті, врахування її індивідуального та суспільного досвіду, здібностей та нахилів, системи цінностей та звичок, світоглядних уявлень та навичок практичного життя. Гуманізація освітнього процесу передбачає упровадження у педагогічну практику особистісно орієнтованого підходу до вихованців, суть якого полягає у прояві педагогами гуманності й свободи, відповідальному ставленні до прав та обов'язків, у навчанні зростаючої особистості умінню привласнювати гуманістичні цінності й гармонійно входити у широкий життєвий контекст, знаходити своє місце в соціумі [52]

З огляду, що процес становлення і розвитку соціальної компетентності в дошкільному віці висвітлюватиметься у наступному підрозділі, зупинимо увагу на аналізі праць, присвячених дослідженню особливостей формування соціальної компетентності на інших етапах онтогенезу.

Дослідження Д.Губаревої присвячене проблемі формування соціальної компетентності у дітей молодшого дошкільного віку. Автор кваліфікує соціальну компетентність дитини 6-10 років як інтегративну характеристику, як системо утворювальна складова структури його особистості. До ключових елементів соціальної компетентності молодшого школяра Д.Губарева відносить: знання, уміння, навички, ціннісні орієнтації. Дослідник підкреслює значущість для формування вказаної компетентності відкритості дитини світу, гармонійної взаємодії з соціальним довкіллям, відповідальності за власні вчинки та дії.

Вивчаючи феномен соціальної компетентності та особливості її розвитку у молодшому шкільному віці, Д.Губарева акцентує увагу на необхідності врахування в освітньому процесі різних чинників впливу, зокрема індивідуальних особливостей та різних соціальних груп. В ході дослідження автором визначено в якості основних такі напрями розвитку

соціальної компетентності молодших школярів, як емпатія, критичність мислення, свідоме ставлення до прийняття рішення та толерантність у спілкуванні.

На думку М. Гончаренко-Горянської, визначальну роль у формуванні соціальної компетентності відіграє досвід успішної соціальної взаємодії з людьми різного віку, статі та соціального статусу. Автором підтверджено, що молодший шкільний вік є сенситивним періодом формування соціальної компетентності. Дослідник обумовлює свій висновок на підставі того, що у цей період формуються інтерес та готовність до співпраці, роботи в команді, інтенсивно розвиваються комунікативні навички, здатність приймати власні рішення, розуміння власних потреб і соціальних вимог, уміння їх поєднувати [12].

Особливості розвитку і виховання особистості підлітків взагалі, зв'язку їхнього індивідуального та соціального розвитку зокрема займалися такі вітчизняні психологи і педагоги, як І.Бех, О.Вержиховська, Л.Канішевська, І.Пік, В.Синьоа, Я.Утьосов та інші. На важливість вивчення в підлітковому віці процесу переносу набутих соціальних навичок у нові умови життя вказують. Бистрова, В.Бондар, І.Єременко, Г.Дульнєв, Б.Пинський та інші автори. Акцентується увага на важливості реалізації комплексного підходу до формування соціальної компетентності підлітків, реалізації процесу як в освітній діяльності, так і у позаурочний час.

Заслуговують на увагу висновки Я.Утьосова, який досліджував проблему формування соціальної компетентності в підлітковому віці. Автор кваліфікує соціальну компетентність як комплекс взаємопов'язаних між собою властивостей та якостей особистості, до складу якого входять: знання, уміння, навички, способи діяльності, система соціальних цінностей. Я.Утьосов підкреслює: соціальна компетентність стосується підлітків як суб'єктів життєдіяльності. З огляду на вікові особливості школярів-підлітків, до найбільш складних фахівців відносить розвиток свідомого ставлення дітей вказаного віку до необхідності дотримуватися норм поведінки у

взаєминах з оточуючими. Це тим більш важливо, що в цьому віці актуалізуються проблема дружби першої закоханості, виникнення неформальних об'єднань.

Як підкреслює Я.Утьосов, форсування соціальної компетентності дітей підліткового віку потребує уваги до їхніх індивідуальних особливостей – інтелектуальних, емоційних, системи інтересів, ціннісних орієнтацій, життєвого досвіду. Автор наголошує на необхідності створення в сім'ї та закладі освіти сприятливих умов для розширення соціального досвіду підлітків, збагачення інструментарію налагодження конструктивних та гуманних взаємин з дорослими та однолітками, розв'язання конфліктів у мирний спосіб, використовувати з цією метою інноваційні технології [61].

Особливості розвитку соціальної компетентності старшокласників досліджувало чимало вітчизняних та закордонних фахівців. Зокрема, М.Федорун досліджувала специфіку соціального розвитку юнаків і дівчат в період їхнього особистісного й професійного самовизначення автором уточнено суть основних понять дослідження, виявленого виховний потенціал неформальної освіти у формування соціальної компетентності учнів старших класів.

Автором актуалізовано такі аспекти проблеми формування соціальної компетентності у старшому шкільному віці, як оволодіння й прийняття особистістю нових умов та вимог життя, здатність здобувати необхідну інформацію, оволодівати новими способами діяльності, збагачувати свою систему цінностей пріоритетними для соціального благополуччя. М. Федорун визначила структурні компоненти соціальної компетентності старшокласників – мотиваційний, когнітивний, поведінковий та соціально-ціннісний. Нею схарактеризовано авторський варіант критеріїв оцінки міри сформованості соціальної компетентності, до якого віднесено: спонукальний, пізнавальний, діяльнісний та рефлексивний [62].

Проблема формування соціальної компетентності особистості посідає чільне місце у дослідженнях, присвячених підготовці майбутніх педагогів, у

тому числі у підготовці фахівців для закладів дошкільної освіти. Адже вихователь, який працює з дітьми раннього і дошкільного віку, і сам має бути соціально компетентним. Зокрема, А.Аніщук Г.Беленька, В.Бондар, І. Дичківська, О.Кононко, С.Нечай приділяють чималу увагу вивченню феномену соціальної компетентності майбутніх вихователів ЗДО, характеризують такі їхні базові соціальні якості, як комунікативність, соціальне мовлення, людяність, справедливість, емоційна сприйнятливість, чуйність

Проаналізовані вище матеріали слугують відправними у розробці концептуальних засад нашого дослідження та визначенні провідних наукових категорій. Нижче зупинимо увагу на аналізі особливостей становлення і розвитку елементарних форм соціальної компетентності упродовж раннього та дошкільного віку.

1.2 Динаміка соціального розвитку дитини упродовж раннього дитинства

Дитинство – особливий час дорослішання дитини, її входження до широкого соціального світу дорослих. В міру освоєння культурних, моральних правил та закономірностей суспільного життя відбувається розвиток її соціальної компетентності - здатності оцінювати власні вчинки, ефективно взаємодіяти з оточуючими.

Ранній вік характеризується початком розвитку рольової ідентифікації дитини з дорослими та однолітками, зародженням прагнення відповідати зразкам адекватної поведінки, щоб бути прийнятою у суспільстві і почуватися більш-менш компетентним і впевненим у спілкуванні з дорослими та однолітками.

Аналіз практики роботи закладів дошкільної освіти засвідчує, що виховання хлопчиків і дівчаток сьогодні вельми відстає сьогодні від реальних потреб практики виховання малюків та сучасним вимогам

суспільства. Спроби соціального виховання хлопчиків і дівчаток раннього віку у ЗДО недостатньо ефективні тому, що накопичений цінний досвід ігнорується, спрощується, не враховується в реальному житті, не інтегрується у сучасний соціальний контекст, не варіюються достатньою мірою.

Як зазначає О.Кононко, не сформованості здатності спілкуватися в дитинстві негативно впливає на подальшу соціалізацію. Стрижневою виступає проблема визначення позиції зростаючої особистості в системі суспільних зв'язків. Йдеться про розкриття процесу розвитку особистості, закономірностей її становлення, умов та механізмів її формування. Суспільство задає еталон особистості, процес розвитку якої спрямований на освоєння соціального світу, його предметів та відносин, вироблених форм та засобів спілкування, дотримання норм людських взаємин. Розвиток виступає формою соціального становлення дитини, її формування як істоти соціальної. Підхід до розгляду розвитку крізь призму соціального руху (соціалізацію) забезпечує пошук нових резервів особистісного становлення і можливостей оптимізації виховних впливів в ранньому дитинстві як періоді особливої відкритості малюка до суспільних впливів [29].

За даними досліджень Л.Олійник, у ранньому віці відбувається інтенсивний процес соціалізації, який триває упродовж усього життя особистості. Процес соціалізації - розпадається на етапи, кожний з яких спеціалізується на розв'язанні певних завдань, без проробки яких наступний етап може протікати ускладнено, бути викривленим або загальмованим. Ранній вік - важливий етап у закладанні основ соціальної компетентності, період початкової соціалізації особистості, залучення її до світу культури, набуття загальнолюдських цінностей. Неповторні особливості фізичного, психічного, соціального розвитку проявляються у своєрідності способів і форм діяльності [48].

Сучасний заклад дошкільної освіти має стати місцем, де дитина отримує можливість широкого соціально-практичного контакту із

значущими для його розвитку сферами життя. Накопичене дитиною під керівництвом дорослого цінного соціального досвіду – це шлях, який сприяє розкриттю вікового потенціалу дитини та успішному залученню у доросле життя. Віковий потенціал не може реалізуватися за відсутності основ соціальної компетентності, закладеної у ранньому дитинстві.

Згідно даних досліджень М. Гончарової-Горянської, соціальна компетентність особистості не зводиться до понять комунікативної, соціально-психологічної компетентності та соціального інтелекту. Соціальна компетентність дозволяє не припуститися помилок в житті та діяльності, оптимізувати емоційний стан та гармонійні відносини з соціумом. Соціальна компетентність сприяє вибору правильних соціальних орієнтирів, організації своєї діяльності відповідно до цих орієнтирів, оволодінню соціальних умінь та навичок, які дозволяють малюкові адекватно виконувати норми і правила співжиття в колективі. Автор підкреслює: соціальна компетентність – адаптаційне явище, певний рівень адаптації до соціальних приписів суспільства [13].

Сучасне суспільство у своєму розвитку зазнає ряд економічних, соціальних, психологічних, етнічних та інших новоутворень, кожне з яких створює певні труднощі у процесі соціального входження дитини в соціум, в якому їй доведеться жити й розвиватися як особистості та суб'єкту діяльності. Залучаючись до життя суспільства, дитина засвоює норми, правила, традиції, цінності та його вимоги. Це процес необхідний. Соціальна компетентність дитини раннього віку передбачає сформованість елементарних соціальних знань, умінь, навичок малюка, достатніх для виконання обов'язків, властивих даному віковому періоду. Структуру соціальної компетентності складає, перш за усе, сукупність соціальних знань, умінь, навичок та цінностей, необхідних у головних сферах діяльності.

Як засвідчується багатьма провідними фахівцями, з метою становлення різноманітних форм соціальної поведінки дитини двох-трьох років, важливо орієнтувати їхню діяльність на цілі, значущі у контексті суспільного,

культурного, соціального життя людей. Це розвиватиме інтерес дітей до цих сторін життя, бажання зрозуміти їхню значущість, плекатиме чутливість до соціальних впливів, вправляти в умінні адекватно на них реагувати. Завдяки цьому виникають ініціативні форми соціальної поведінки, засвоюються елементарні правила гуманної взаємодії, усвідомлюються межі соціально схвалюваної та неприпустимої поведінки..

Із вступом дитини двох-трьох років до закладу дошкільної освіти інтенсифікується процес її соціалізації, у спілкуванні з дорослими та однолітками вдосконалюються уявлення про моральні норми та соціальні межі прийняттого, схвалюваного і неприйняттого. Здатність дитини двох-трьох років життя диференціювати найпростіші прояви добра і зла, прагнути поводитися за моральними правилами, намагання допомогти та виявити співчуття іншим людям – важливі показники вікової норми соціальної компетентності. Поглибити уявлення про змістові та динамічні характеристики цього процесу – важливе педагогічне завдання, що постало перед вітчизняною наукою та освітою.

Базуючись на даних досліджень О.Кононко, З.Гуріної, О. Олійник, можна зробити висновок, що проблема соціального розвитку дітей раннього віку є однією з найскладніших і недостатньо розроблених. На думку вказаних фахівців, одним з найважливіших аспектів вивчення соціального розвитку дітей двох-трьох років є з'ясування особливостей виникнення тих особливостей, що уможливають їхню здатність вийти за межі сімейного кола, включитися у широкий соціальний контекст, взаємодіяти з людьми різних віковоз-остатевих груп, різної спорідненості та соціального статусу.

Автори підкреслюють важливість плекання таких здібностей малюків, як: уміння орієнтуватися в системі соціальних відносин, здатність засвоювати існуючі в соціумі норми і правила, спроможність включатися у взаємодію з довкіллям та змінюватися у відповідності з ними [29,15, 48].

Науковий доробок провідних вітчизняних психологів і педагогів засвідчує, що проблема розвитку соціальної компетентності була і

залишається однією з найбільш досліджуваних внаслідок складності та багатовекторності вказаного феномену, необхідності врахування впливу на нього специфічних вікових новоутворень свідомості та особистості, важливості вивчення такого її аспекту, як баланс соціального та індивідуального в особистісному зростанні.

Проблемі формування соціальної компетентності в дошкільному дитинстві приділено значну увагу у Базовому компоненті дошкільної освіти України як освітньому стандарті. Серед інших у ньому виділено таку важливу освітню лінію, як «Дитина в соціумі», якою привертається увага освітян до необхідності створення у ЗДО середовища, сприятливого для набуття дітьми умінь налагоджувати гуманну та конструктивну взаємодію з оточуючими людьми, виявляти доброзичливість, готовність допомогти та співчувати. Соціальна компетентність кваліфікується як інтегрована характеристика особистості дошкільника, якою засвідчується його соціалізованість, оволодіння знаннями основних моральних норм і правил, здатність виходити у широкий соціум [2].

Предметом уваги дослідників виступають особливості становлення різноманітних форм соціальної поведінки особистості на різних етапах дошкільного дитинства (О.Авраменко, О.Алеко, М.Снайдер, Р.Снайдер, О.Шишова та ін.); характер орієнтації дитячої діяльності на цілі, значущі в контексті суспільного, культурного, соціального життя людей (І.Дичківська, О.Квас, Т.Піроженко та ін.); уміння дошкільників виявляти чутливість до соціальних впливів дорослих та однолітків (Т.Поніманська, О.Козлюк, Г.Марчук та ін.); виховання у дітей уміння соціально адекватно реагувати на різні життєві ситуації (Л.Груша, О.Кононко, І.Печенко та ін.); формування у дошкільному віці мовленнєвої особистості (А.Аніщук, А.Богуш, Н.Гавриш та ін.); організаційно-педагогічні умови розвитку у ЗДО сприятливого середовища для повноцінної соціалізації дітей та виховання соціальної компетентності (Н.Борбич, О.Варецька, М.Докторович, С.Матваїєнко та ін.).

Як зазначає О.Кононко, соціальна компетентність – це інтегративна характеристика, якою засвідчується оптимальний для віку баланс соціальних та індивідуальних потреб особистості; її умінь пристосовуватися до умов та вимог середовища й конструктивно на нього впливати; налагоджувати та підтримувати гуманні стосунки з оточуючими людьми; діяти разом з однолітками та регулювати свою поведінку та емоції; проявляти базові соціальні якості, зокрема, сприйнятливість, людяність, справедливість, самовладання [30].

Т.Поніманська, О.Козлюк та Г.Марчук пов'язують людяність як базову якість особистості дошкільника з його соціальною компетентністю.. Автори підкреслюють: виховання любові до людей, гуманного ставлення до них виступає центральним завданням виховання дитини у ЗДО. Особливу увагу фахівці приділяють плеканню уміння дошкільника самостійно регулювати свою поведінку на основі гуманістичних цінностей. Оперуючи поняттям «соціальна компетентність», вказані педагоги наголошують на важливості набуття дитиною навичок соціальної поведінки, виховання у неї ціннісного ставлення до себе та інших людей, готовності сприймати соціальний досвід, співпереживати дорослим і одноліткам. Визначаючи особливу роль раннього дитинства у закладанні основ гуманної поведінки, зазначені фахівці вказують на важливість виховання у малюків базової довіри світу, уявлень про надійність рідних дорослих, емоційну близькість з ними, відкритості новим контактам, готовності сприймати різних людей, інтересу до спілкування. Автори підкреслюють: дитина раннього віку не лише об'єкт соціального впливу, а й активний суб'єкт життєдіяльності [53].

Досліджуючи особливості розвитку, виховання і навчання дітей двох-трьох років, Л.Олійник зауважує, що пріоритетним у цей віковий період є засвоєння малюками способів використання предметів та розвиток мовлення. Належний рівень оволодіння предметними діями та мовленням активізує конструктивне спілкування з однолітками, сприяє знаходженню хай поки що й короткотривалих, проте важливих для особистісного розвитку

контактів з одногрупниками Автор підкреслює важливість не лише організації у ЗДО предметно-ігрового середовища, але й стимулювання й підтримки педагогом спільних дій дітей раннього віку, заохочення їхньої самостійності, емоційної сприйнятливості, надання права на власний вибір предметів, дій, партнерів по спільній діяльності [48].

А.Богущ, Н. Гавриш та О.Саприкіна, підкреслюють важливість мовленнєвого розвитку дітей раннього віку для становлення їхньої особистості та для закладання основ комунікативної активності. Актуалізуючи проблему розвитку на другому-третьому роках життя мовленнєвої особистості, вказані фахівці теоретично обґрунтовують засади психолінгвістичного підходу до її розв'язання, характеризують особливості мовленнєвого розвитку на кожному етапі раннього дитинства, зазначають, що предметна та комунікативна діяльності виступають важливими площинами збагачення мовленнєвих умінь та навичок. Відомі педагоги розкривають методичку ефективного виховання мовленнєвої особистості у ЗДО, пропонують увазі освітян показники мовленнєвого розвитку дітей другого-третього років, визначають організаційно – педагогічні умови та процедуру створення у закладі дошкільної освіти та сім'ї розвивального середовища. Вони наводять конкретні рекомендації щодо підвищення ефективності процесу мовленнєвого розвитку як запоруки продуктивної комунікативної діяльності [57].

Дослідження О.Шишової присвячене аналізу особливостей розвитку соціальної компетентності у дошкільному віці. Автор розглядає дане явище у контексті морального розвитку та соціалізації особистості, кваліфікує його як складний феномен. Вона констатує, що соціалізація сучасного дошкільника відбувається в умовах стрімких суспільних змін внаслідок чого засвоєний дітьми соціальний досвід подекуди виводить зростаючу особистість за межі традиційних моделей і правил. На думку О.Шишової, це не завжди позитивно позначається на соціальній компетентності уміння орієнтуватися у довкіллі, дитини, на успішності її соціалізації Фахівець

актуалізує важливість створення у ЗДО сприятливих психолого-педагогічних умов, здатних забезпечити розвиток соціальної компетентності дошкільника [63].

До основних показників соціальної компетентності дітей двох-трьох років О.Кононко відносить, перш за усе: уміння орієнтуватися у довкіллі, пристосовуватися до нових вимог, конструктивно впливати на оточуючу дійсність, використовувати набутий досвід у нових умовах, адекватно реагувати на соціальні впливи, звертатися за допомогою лише у разі об'єктивної необхідності, доводити розпочату справу до кінця, використовувати вербальні та невербальні засоби у спілкуванні з дорослими та однолітками [31].

Оперуючи поняттям «соціальна компетентність дошкільника», М.Докторович кваліфікує її як володіння дитиною елементарними навичками соціальної поведінки, які уможливають виконання основних соціальних ролей. Фахівець зазначає, що компетентність сприяє усвідомленню дитиною правил моральної поведінки та формуванню уміння бути домірною оточенню. М.Докторович підкреслює: соціальна компетентність – важливий показник особистісного розвитку дошкільника, збалансованості в його розвитку соціальної та індивідуально складових, здатності диференціювати схвалювану, соціально прийнятну та неприйнятну поведінку [19].

У схожому ключі розмірковують над проблемою соціальної компетентності Н.Гавриш та О.Рейнпольська, які підкреслюють важливість для становлення і розвитку соціальної компетентності балансу процесів соціалізації (засвоєння дітьми необхідних для їхнього повноцінного функціонування у соціумі знань, умінь і навичок) та індивідуалізації (здатність виявляти самостійність, конструктивно впливати на інших, виявляти творчу ініціативу, здатність ставитись вибірково). Автори підкреслюють, що забезпечення у ЗДО сприятливих умов для забезпечення такого балансу – важливе педагогічне завдання [11].

Як зазначає С.Курінна, соціальної компетентності зростаюча особистість набуває у процесі соціалізації. Останню вона тлумачить як єдність організованих і спонтанних соціальних впливів на дитину дошкільного віку. На думку фахівця, саме завдяки цьому відбувається повноцінний розвиток соціального досвіду – комплексу знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, звичок. Водночас С.Курінна підкреслює: щоб соціальна компетентність формувалася прогресивно, не слід звужувати процес соціалізації, зводячи його до виховання як цілеспрямованого й організованого впливу дорослих. Важливо плекати власні сили зростаючої особистості, її самостійність [37].

З огляду, що наше дослідження присвячене вивченню основ формування в ранньому дитинстві соціальної компетентності, під цим поняттям ми розуміємо інтегративний результат входження малюка у світ близьких і чужих дорослих та інших дітей. Згідно цього у центрі нашої уваги виступатимуть процеси присвоєння й прийняття дітьми двох-трьох років життя норм і правил співжиття людей, соціальних меж та оцінок прийняттого і неприйняттого, встановлення зв'язків і відносин з людьми різної спорідненості, віку, статі, соціального статусу, професії. Важливими аспектами проблеми становлення соціальної компетентності дітей раннього віку залишається дослідження процесів адаптації та соціалізації малюків до нових вимог життя та умов гармонійної соціалізації у широкому соціумі та оволодіння уміннями та навичками соціальної поведінки..

1.3. Педагогічні умови оптимізації процесу виховання у дітей 2-3 років життя елементарних форм соціальної компетентності

У сучасних умовах, коли відбуваються глибокі й різноманітні впливи суспільства на природне середовище, усе більше зростає значення екологічної освіти дітей. Щоб прищепити екологічну культуру, слід створити певні педагогічні умови, упровадження яких допоможе

ефективніше організувати процес екологічного виховання. Провідні фахівці дають такі визнання педагогічних умов: 1) обставини, від яких залежить освітній процес; 2) встановлені у будь-якій сфері життєдіяльності правила; 3) обстановка, в якій щось відбувається.

Педагогічні умови – змістовна характеристика одного з компонентів педагогічної системи, в якості якої виступають зміст, організаційні форми, засоби освіти, характер взаємин педагога з дітьми. Це середовище, обставини, в яких реалізуються педагогічні чинники. Ми будемо розуміти під педагогічним и умовами сукупність заходів у навчально-виховному процесі, які забезпечують досягнення високого рівня педагогічної діяльності.

Основу для становлення і розвитку відповідального ставлення до людського довкілля, формування соціальної культури дітей раннього віку становить зміст освіти, який забезпечує необхідними знаннями про життя природи, предметів, людей; про , взаємодію у соціальному середовища, про моральні властивості.. На основі накопичених знань дітей підводять до думки, що об'єднання людей – це середовище, соціальний простір, необхідні умови для життя та діяльності..

Термін «оптимальний» означає найбільш відповідний певним умовам і задачам варіант діяльності. З огляду на це, оптимізація педагогічного процесу є вибором найкращого з можливих варіантів його заданої ситуації: досягнення дитиною реально можливого для неї у даний період часу рівня навченості, вихованості, розвитку, але не нижче задовільного; дотримання встановлених для них норм часу; мінімально необхідні зусилля, покладені педагогом для досягнення навчально-виховних цілей.

За даними фахівців, визначають такі шляхи оптимізації навчального процесу: комплексне планування і конкретизація задач навчання і виховання; обґрунтування відповідності змісту задач освіти з виділенням головного; вибір найбільш вдалої структури заняття і педагогічних акцентів; усвідомлений вибір найбільш раціональних методів і засобів; диференційований та індивідуальний підходи, поєднання групових та

індивідуальних форм навчання дітей; економія часу дорослих і дітей, вибір оптимального темпу навчання; створення сприятливих психологічних, ергономічних та матеріальних умов; оптимальний аналіз результатів і витрат часу.

Оптимізацію навчального процесу у ЗДО можна здійснювати вже на стадії педагогічного проектування шляхом коефіцієнтів ефективності викладання, але ще обґрунтованіше це може зробити педагог, який добре знає індивідуальні особливості вихованців, рівень їхнього інтелектуального розвитку, їхній життєвий досвід, характер сприйняття інформації.

Ефективність процесу формування елементарних форм соціальної компетентності дітей раннього віку визначається різними чинниками – як зовнішніми (соціальними, педагогічними, організаційними), так і внутрішніми, психологічними – емоційним станом, ставленням до дорослого та однолітків, звичками та інтересами тощо. Згідно даних наукової літератури, Центральною фігурою в ранньому дитинстві залишається дорослий – мати, батько, вихователь ЗДО. Саме дорослий відіграє особливу роль у формуванні основ соціальної компетентності, активізації соціальних форм поведінки, проявів ініціативності, позитивному ставленні до оточуючих людей.

Як зазначає О.Олійник, близький дорослий виступає для соціальної активності дитини 2-3 років життя опорою. Створюючи у ЗДО розвивальне середовище, вихователь керується думкою, що переважну більшість соціальних дій діти раннього віку успішно виконують в присутності дорослого або за його допомоги. Автор зазначає, що це вказує на залежність зростаючої особистості від супроводу дорослого, його емоційної та інструментальної підтримки. Стимулювання ініціативних дій дитини раннього віку, на думку автора, передбачає дозування міри і форми допомоги дорослого, підтримка батьками та вихователями ЗДО її потреби й готовності діяти самостійно, співрадість її досягненням [48].

Визначаючи психолого-педагогічні умови ефективного розвитку у дітей раннього віку самостійності як базової якості особистості, вкрай важливої для їхньої успішної соціалізації, З.Гуріна відносить до них, у першу чергу: розширення ступенів свободи дитини; вправлення малюків в елементарному самоконтролі та саморегуляції поведінки; закладання основ для зародження рефлексивних рис особистості; вироблення педагогом оптимістичної гіпотези розвитку кожної дитини; зведення чуйності з допомогою педагогічної оцінки до найвищих моральних чеснот [15].

Згідно даних дослідження Т.Піроженко, в процесі організації освітнього процесу дітей раннього віку у ЗДО важливо посилити увагу до такого аспекту педагогічної діяльності, як зміна змісту їхніх взаємовідносин з дорослими та однолітками, Автор в якості основної лінії перетворення змісту соціо-центрованих форм поведінки називає зростання чутливості дітей до соціальних впливів та оволодіння нормами та правилами соціально схвалюваних форм поведінки. Вказаний фахівець зазначає: здатність дитини раннього віку змінювати свою поведінку відповідно до правил, засвідчує появу її довільності, зростання чутливості до соціальних впливів, засвоєння правил поведінки у спільних з однолітками діях. Завдяки зростанню довільності дій, полегшується процес засвоєння норм соціально схвалюваної поведінки, посилюється по треба відповідати соціальним еталонам [50].

Однією з умов соціального виховання дітей раннього віку є розгляд на заняттях різноманітних зв'язків, які існують у взаєминах людей різного віку, статусу, професії. Найважливішою ідеєю, закладеною у велику пізнавальну роль у формуванні ціннісного ставлення до людського довкілля є ідея про зміст освіти і виховання. положення про різноманітність людей, їхньої зовнішності, професії, способу життя тощо.. Важливу роль у вихованні соціальних умінь відіграє розкриття поняття доброзичливості та чуйного ставлення до людей. На цьому наголошує І.Олійник.. Під ними розуміється позитивне ставлення, прояв співчуття, надання допомоги, товариська поведінка. Автор наголошує: питанням виховання у дітей раннього віку

соціальних умінь слід приділяти більше уваги на заняттях та у позанавчальний час.

Важливим напрямом соціального виховання дітей раннього віку є розкриття змісту моральних норм і правил поведінки людини у соціальному та природному довкіллі. Як зазначала І.Олійник, ці норми розкриваються перед дітьми поступово, в міру вивчення питання охорони конкретних, знайомих дитині об'єктів та турботи про людей.. Автор уточнює: на доступних наочних прикладах, як застосовувати різні засоби спілкування, діти навчаються розуміти, що можна, а чого не можна робити в природі та серед людей, щоб не викликати небажаних наслідків. З метою виховання у дітей раннього віку соціальної компетентності, слід залучати їх до різних видів діяльності з-дорослими та однолітками.

Останнім часом у практиці та теорії освіти дітей раннього віку все більший розвиток отримує уявлення про необхідність якомога раніше включати дитину в освітній процес. Широке розповсюдження практики раннього виховання призвело до появи чималої кількості посібників і центрів раннього розвитку. Відповідно створюються нові форми дошкільної освіти, головним завданням яких є підготовка дітей раннього віку до вступу до ЗДО. Актуальним є питання адаптації малюка до нових умов життя. Залишається важливим питання соціалізації малюків, розробка такої моделі навчання дітей раннього віку, яка б враховувала рінні ризик чинники впливу, пов'язані з проблемами особистісного зростання.

Метою роботи І. Рогальської виступає пошук умов розвитку соціального та емоційного компонентів дітей раннього віку. Як зауважує фахівець, вивчення підходів до соціально-емоційного розвитку засобами побудови та упровадження циклу розвивальних завдань для дітей 2-3 років. Теоретичні та концептуальні засади дослідження пов'язані з діяльнісним підходом. В ході дослідження автором використано методи спостереження, бесіди, анкетування батьків і педагогів. Здійснювався відеозапис. Зафіксовано розуміння дітьми раннього віку причин певних станів людей,

здатність малюків до співпереживання, безумовне прийняття, надання емоційної підтримки, умінні впливати на стани. В ході експерименту зафіксовано такі показники: «контакт очей», «тілесний контакт», «емоційний контакт».[55],

Як наголошує більшість фахівців, значну роль в соціальному вихованні відіграє поступове залучення дітей до самостійної дослідницької діяльності. Так, І.Олійник підкреслює: варто долучати малюків до вивчення моральних норм і правил, вправляти в умінні коректно себе поводити у знайомому та незнайомому соціальному середовищі, застосовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, налагоджувати взаємодію з симпатичними однолітками, радіти спільним з ними діям [48].

Згідно даних досліджень О.Олійник та З.Гіріної, з середини раннього віку за певних умов виникають особливі форми реакцій дітей на соціальні впливи. Вказані фахівці зазначають: малюки починають виявляти чутливість до соціальних впливів оточуючих людей, здатність ініціювати соціальні контакти з сторонніми дорослими та однолітками, засвоюють основні правила групової взаємодії, не лише самі їм підкоряються, але й вимагають їх виконання оточуючими людьми. О.Олійник та З.Гуріна підкреслюють, що вказані форми соціальної поведінки не виникають стихійно, а формуються в процесі спеціально організованих та контрольованих дорослими ігровий контекст взаємодії.

О.Кононко, продовжуючи думку щодо важливості для забезпечення балансу соціального та індивідуального в процесі особистісного розвитку дитини трьох років життя, закликає освітян плекати в неї почуття самовартісності. Фахівець підкреслює, що вміння малюка себе цінувати та поводитися самостійно і впевнено, сприяють позитивному сприйняттю ним оточуючих людей, зацікавленому ставленню до них, бажанню ініціювати контакти з ними. Боязка, залежна, невпевнена у собі дитина уникає спілкування, усамітнюється, з недовірою сприймає запрошення до спільних дій. Отже, розвиток ціннісного самоствавлення слугує важливою

передумовою ефективного формування соціальної компетентності дитини вказаного віку [31].

За даними досліджень М.Федорун, ефективними соціально-педагогічними умовами формування у зростаючої особистості соціальної компетентності виступають: стимулювання суб'єктної позиції дитини, уміння поводитися самостійно; корекція міри і форми допомоги дитині; розробка соціально – педагогічного супроводу формування соціальної компетентності вихованців; організація простору самодіяльності дитини; модернізація змісту, форм і методів реалізації даного процесу у закладі освіти. Комплекс зазначених соціально-педагогічних умов автор упровадив у педагогічну практику та довів їх ефективність.

Визначаючи соціально-педагогічні умови, М.Федорун зазначає: вони є педагогічною підтримкою, яка включає у себе дотримання певних умов, зокрема таких, як створення комфортного середовища, формування позитивного ставлення до діяльності та організації самореалізації дітей. Базуючись на цьому, автор схарактеризував особливості упровадження соціально-педагогічних умов формування соціальної компетентності, показав, що її формування має спрямовуватися на реалізацію таких завдань: формування мотивації досягнення успіху, соціально важливих знань та сприяння в подоланні труднощів соціалізації, комплексу якостей, соціальних цінностей, мотивів досягнення успіху [62].

Базуючись на науковому доробку провідних фахівців, у дослідженні теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні умови ефективного розвитку основ соціальної компетентності у дітей раннього віку. Вони передбачають як роботу з досліджуваними двох-трьох років, так і з дорослими – вихователя закладу дошкільної освіти та представниками сімей - батьками, бабусями та дідусями.

До них віднесено:

1.Оновлення технологій створення у ЗДО комфортного для взаємодії з однолітками середовища.

2. Вправляння дітей в уміннях використовувати у спілкуванні з однолітками лагідні слова, виразну міміку і жести.

3 З допомогою педагогічної оцінки посилити роль таких базових якостей особистості, як самостійність, чуйність та гордість.

Комплексне упровадження у педагогічну практику означених вище умов оптимізувати виховний процес, сприятиме ефективному розвитку у дітей раннього віку елементарних форм соціальної компетентності.

Висновки до розділу I

Проблема соціальної компетентності є однією з найбільш авторитетних і вимагає детального аналізу. Не дивлячись на те, що вона була і залишається однією з найбільш досліджених вітчизняними психологами і педагогами, ранній вік привертає до себе особливу увагу. Адже саме у перші три роки життя закладається фундамент соціального розвитку; формується здатність вчиняти самостійно і регулювати свою поведінку, ініціювати контакти з дорослими та симпатичними однолітками.

Одним з найважливіших аспектів дослідження соціального розвитку дітей двох-трьох років є з'ясування особливостей виникнення особливостей, які уможливають уміння вийти за межі сімейного кола, у широкий соціальний контекст, взаємодіяти з людьми різних віково-статевих груп, різної спорідненості та соціального статусу. Уміння особистості орієнтуватися в системі соціальних відносин, здатність засвоювати існуючі в соціумі норми і правила, спроможність включатися у взаємодію з довкіллям та змінюватися у відповідності з ними – ці можливості важливо проаналізувати.

Соціальна компетентність кваліфікується як особистісний інтеграл, який засвідчується елементарними знаннями про досліджуване явище, мотивацією досягнення успіху, умінням регулювати адекватну емоційну реакцію на різні соціальні події та явища, здатністю ініціювати, підтримувати та дорожити контактами. Як особистісний інтеграл, соціальна компетентність не дається дитині з народження, виникає, розвивається та формується поступово упродовж другого-третього років життя.

Визначено три основних педагогічні умови оптимізації процесу формування соціальної компетентності дітей молодшого раннього віку. Ці умови спрямовані на: оновлення технологій створення у ЗДО комфортного для взаємодії з однолітками середовища; вправлення дітей в уміннях використовувати у спілкуванні з однолітками лагідні слова, виразну міміку і жести; допомогою педагогічної оцінки посилити роль таких базових

якостей особистості, як самостійність, чуйність та гордість. Упровадження вказаних педагогічних умов у педагогічну практику сприятиме підвищенню рівня соціальної компетентності дітей раннього віку, сприятиме розвитку у них гармонійної соціалізації, соціальних умінь, здатності знайомитися, налагоджувати взаємодію, уникати конфліктів, проявляти чуйність, надавати допомогу тим, хто її потребує

РОЗДІЛ II.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ У ДОСЛІДЖУВАНИХ ДВОХ_ТРЬОХ РОКІВ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ.

2.1. Програма та методика констатувального експерименту.

Засновуючись на теоретичному аналізі даних досліджень вітчизняних та зарубіжних психологів і педагогів, у своїй роботі ми кваліфікували соціальну компетентність як особистісний інтеграл. Він засвідчується мірою сформованості у дітей раннього віку системи соціальних знань, здатності виявляти чутливість до спілкування, уміння проявляти самостійність та саморегуляцію поведінки..

Базуючись на викладеному вище науковому доробку провідних вітчизняних психологів і педагогів, у своєму дослідженні ми виходили з двох основних постулатів:

- *по-перше*, з визнання важливості тлумачення соціальної компетентності як інтегративного утворення, яким засвідчується прогресивний соціальний розвиток дитини, баланс її соціальних та індивідуальних життєвих орієнтацій;
- *по-друге*, з необхідності врахування специфіки соціального розвитку дитини двох-трьох років, пріоритетних для соціальної компетентності малюків характеристик свідомості і поведінки, основних вікових новоутворень даного періоду розвитку.

Мета констатувального етапу дослідження полягала у визначенні міри сформованості у дітей двох-трьох років життя соціальної компетентності. Це потребувало формулювання таких завдань дослідження:

- 1..Визначення критеріїв, показників та компоненті оцінки соціальної компетентності.
- 2.Розробка комплексної діагностичної методики дослідження.

3..Характеристика визначених рівнів сформованості соціальних компетентності..

4..Розробка методичних рекомендацій, адресованих вихователям ЗДО з проблеми ефективного формування соціальної компетентності.

В ході виконання кваліфікаційної роботи на базі ЗДО № 17 «Перлинка» міста Ніжин взяли участь 14 дітей другого-третього років життя. Дослідження проводилося упродовж 2022 - 2023 років.

Визначення критеріїв, показників та компонентів соціальної компетентності досліджуваних раннього віку було одним з провідних завдань роботи. Керуючись даними постулатами, у дослідженні було визначено критерії та показники, за якими оцінювалася міра розвитку у дітей двох-трьох років елементарних форм соціальної компетентності. Їх представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії оцінки міри розвитку у досліджуваних двох-трьох років елементарних форм соціальної компетентності та відповідні показники

Критерії	Показники
<i>Комунікативні уміння</i>	Ініціює контакти з приємними дорослими та однолітками; проявляє вибірковість у виборах партнерів; виявляє інтерес до оточуючих людей; слухає і чує звернення до себе; адекватно реагує на пропозиції спільно грати або діяти; орієнтується на моральні норми поведінки.
<i>Розвиток вербальних та невербальних умінь</i>	Знає і використовує слова вітання, прощання, вибачення; оперує ласкавими словами під час спілкування; уміє запитати, висловити згоду-незгоду; пояснити, володіє

	елементарними жестами, що засвідчують бажання – небажання спілкуватись; використовує; міміка виразна і яскрава.
<i>Сформованість особистісних якостей</i>	Поводиться, як правило, самостійно, звертається за допомогою у разі об'єктивної необхідності; сформовані елементарні форми емоційної сприйнятливості, чуйності, доброзичливості, готовності допомогти, пожаліти, поділитися, заспокоїти, виявити гордість та гідність..

Фіксуючи в ході експерименту представлені в таблиці 2.1 критерії і показники, ми враховували силу прояву, стійкість та модальність досліджуваного явища. Ми брали до уваги необхідність визначення структурних компонентів соціальної компетентності. Виділено 3 компоненти: *когнітивний* (система знань та уявлень про досліджуване явище), *емоційно-ціннісний* (система ставлень до соціальної компетентності та себе як його носія), *поведінковий* (сформованість самостійності та чуйності).

Під кожний із зазначених компонентів – когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий підбиралися методи дослідження.

Методи під когнітивний компонент

Бесіди

З метою визначення особливостей уявлень дітей двох-трьох років життя про соціальну компетентність проводилися дві бесіди. Перша спрямовувалася на визначення лагідних слів, а друга – на прояв справжньої чуйності.

Бесіда 1»Квітка добра»

Мета: встановити, наскільки діти орієнтуються у назвах лагідних слів. Вихователь кладе перед дитиною вирізану з паперу серцевину квітки і пропонує прикласти до неї пелюстки з написаними на них словами: «Будь ласка», «Дякую», «Вибачте», «Прошу» та «Смачного!» Дитина по черзі прикладає пелюстки з лагідними словами, повторюючи за вихователем кожне з них. По завершенні роботи вихователь каже: «Бачиш, які хороші слова ти знаєш! Повтори, будь ласка, слова, які ти запам'ятала».

Бесіда 2. «Чи знаєте ви ввічливі слова?»

Мета: стимулювати малюків: використовувати лагідні слова під час спілкування. Вихователь підводить дітей до розуміння того, що слова ввічливості є нашими помічниками, адже вони допомагають нам налагодити стосунки з іншими людьми. Людина завжди відгукується на добре, ласкаве, ввічливе слово.

- Які слова ввічливості ви знаєте?
- Чому ми називаємо їх чарівними?
- Чи знаєте ви, що слова ввічливості можна показати жестом? До прикладу, слово вдячність можна показати так: *прикласти руки до грудей і злегка нахилити голову*. А як можна показати рухом слова *Добрый день?* (*кивок головою*). А як ти покажеш, що хочеш сказати «До побачення» (*Прощальний жест рукою*)?

-

Методи під емоційно-ціннісний компонент

З метою визначення особливостей ставлення дітей раннього віку до соціальної поведінки було використано проєктивну методикау «Секрет»

Проективна методика.

Дорослий розкладає на столі іграшки. Кількість іграшок відповідає кількості дітей в групі. Експериментатор пропонує малюкам подумати, кому саме вони віддадуть обрану ними іграшку. Таким чином, перед реальною дією кожний виконує її подумки. Він наголошує: »Може статися, що хтось з

дітей групи отримає більше за інших іграшок. Не виключено, що хтось буде позбавлений подарунків. Не лише кожний з вас подарує «по секрету» іграшку комусь з малюків, який йому подобається, але й може сподіватися на отримання іграшок тих, хто обере вас. Той, кому дістанеться найбільша кількість іграшок, виявиться найбільш популярним. Той, кому не дістанеться жодної іграшки, повинен подумати, чому так сталося, виправити свою поведінку, стати привабливим для оточуючих. Згідно правил, кожна дитина поодиноці виходить в коридор, де знаходяться шафи, обирає шафу свого обранця й кладе в неї свій дарунок. Після цього він повертається у групу. По завершенні вихователь коментує результати наданої дітям можливості обрати тих, кому вони симпатизують, з ким хотіли б грати. Детальніше дивись у додатку Б.

Методи до поведінкового компонента

Щоб зафіксувати варіанти прояву дітьми раннього віку соціальної компетентності, на констатувальному етапі роботи було застосовано два методи – спостереження та моделювання ситуації вибору.

Спостереження

За кожним досліджуванним двох-трьох років життя проводилося по три цілеспрямованих спостереження під час виконання ними завдань практичного характеру. Знаходячись поряд з іншими дітьми, малюки мали можливість поводитися вільно, подивитися, як діють сусіди, звернутися за допомогою до вихователя, об'єднатися з однолітками для виконання роботи. В ході спостережень у протоколі фіксувалися: дата проведення спостереження; короткий опис ситуації; кількість звернень до партнера по спілкуванню; уміння домовлятися, узгоджувати свої дії; здатність допомагати, ділитися з партнером; вербальні засоби спілкування (звуковимова, активний словник, грамотність, діалогічне мовлення); міміка та жести (характер, виразність).

В одному протоколі може міститися інформація по усіх трьох сеансах спостереження. Записи у кожній рубриці протоколу стислі, чіткі,

фотографічні. Кожний з п'яти проявів характеризується за п'ятибальною шкалою оцінки.

Моделювання ситуації вибору

Експериментатор пропонує дітям обрати, з ким удвох вони хочуть побудувати з будівельного матеріалу будиночок для ляльки (дівчатка) або гараж для машини (хлопчики). Під час сумісної діяльності фіксуються такі прояви поведінки кожної пари: кількість звернень до партнера; уміння домовлятися, узгоджувати свої дії; здатність допомагати, ділитися з партнером, поступатися; спроможність утриматися від негативних проявів (емоцій, слів, дій); вербальні засоби спілкування (звуковимова, активний словник, грамотність, діалогічне мовлення); міміка та жести (характер, виразність); сформованість базових якостей: комунікабельність, чуйність, довірливість, товариськість, гідність (оцінюється за п'ятибальною шкалою по кожному учаснику взаємодії)

У протоколі спостереження за сумісною діяльністю двох дітей раннього віку вказується ім'я та прізвища обох учасників, їхній вік, стать, а також дату проведення експерименту. Записи здійснюються чітко, лаконічно, факти описуються об'єктивно. Детальніше дивись у додатку В.

За допомогою описаних вище методів вивчення особливостей соціальної компетентності дітей раннього віку, з врахуванням визначених вище критеріїв, показників та компонентів, а також сили й стійкості їх проявів було виділено три рівні сформованості у дітей двох-трьох років досліджуваного явища – високий, середній та низький. Якісні та кількісні характеристики кожного рівня деталізуватимуться у 2.2 під час аналізу отриманих на констатувальному етапі емпіричних даних.

2.2. Аналіз рівнів сформованості у дітей раннього віку основ соціальної компетентності.

Співставлення даних, отриманих по усіх заявлених в попередньому підрозділі методах констатувального експерименту, дозволить з'ясувати особливості сформованості у досліджуваних двох-трьох років життя соціальної компетентності. У протоколах спостережень фіксувалися: повнота представленості когунікативних, мовленнєвих та особистісних умінь дітей раннього віку, стабільність їх прояву; знак емоцій (переважають позитивні чи негативні переживання).

Як засвідчила бесіда *«Квітка добра»*, діти раннього віку в цілому орієнтуються у назвах лагідних слів та ситуаціях, в яких їх слід використовувати. З'ясувалося, що 28% досліджуваних змогли правильно назвати всі п'ять слів і вельми розлого переповісти, де їх застосовують. 54% дітей раннього віку, що увійшли до складу експериментальної групи, зуміли назвати 3-4 слова та до певної міри прокоментувати своїх відповіді. Водночас встановлено, що 18% дітей двох-трьох років життя назвали 1-2 слова, не даючи пояснень, в яких ситуаціях їх слід використовувати. Таким чином, скласти квітку добра вдалося далеко не усім малюкам. Це слугує підказкою для припущення: в реальній практиці вихователь недостатньо часто застосовує лагідні слова та пояснює їх значення для самої дитини та ситуації, в якій його використано.

Друге завдання дозволяло поглибити уявлення дітей раннього віку стосовно використання лагідних слів. Експериментатор запитує дітей, які ввічливі слова вона знає. З'ясувалося, що 26% дітей назвали усі відомі їм слова та пояснили, в яких випадках вони до них вдаються. 52% малюків назвали меншу кількість слів та утруднювалися з коментарем. 22% дітей двох-трьох років змогли назвати 1-2 ввічливих слова та обійшлися без будь-якого коментаря.

Запитання *«Чому ми називаємо їх чарівними?»* виявилось для дітей менш зрозумілим. 24% дітей пояснили, що чарівними вони називаються тому, що у відповідь на них людина посміхається і дає згоду на спільну гру. 52% дітей задовольнилися відповідями типу: *«тому, що вони чарівні»*. 24%

дітей практично не змогли визначитися зх. відповідями, задовольнялися відповіддю «Не знаю».

Цікавими виявилися реакції малюків на пропозицію експериментатора показати йому, як можна жестами передати слова «Дякую», «Добрий день» та «До побачення». 24% дітей раннього віку впоралися із завданнями легко і швидко; 54% дещо плуталися із передачею привітних слів з допомогою жестів, час-від-часу змінювали свої дії. 22% дітей не змогли впоратися із завданням,. Це засвідчує необхідність посилення уваги вихователя ЗДО до вправляння дітей раннього віку в уміннях передавати жестами слова вітання й прощання.

Інтерес представляють дані, отримані під час проведення гри «Секрет». Усі учасники ігрової ситуації жваво зреагували на пропозицію педагога, покласти в шафу когось з однолітків обрану іграшку. Виявилось, що найбільше іграшок дісталось Валі Т., дівчинці сміливій, впевненій у собі, доброзичливій. Дещо менше, проте теж немало іграшок, виявилось у шафі Миколки К.,хлопчика спокійного, вправного, самостійного. По декілька іграшок виявилось у трьох двох-трирічних дітей. У чотирьох дітей іграшок у шафах не виявилось. Малюки засмутилися, один навіть почав плакати. Експериментатор заспокоїв його словами: «Нічого, наступного разу, після того, як ти перестанеш битися, проявиш чуйність по відношенню до інших, знайдуться прихильники, які покладуть тобі іграшку». Вихователь підкреслив: лише доброзичливе ставлення один до одного сприятиме формуванню соціальної компетентності.

В ході цілеспрямованого спостереження за дітьми раннього віку в процесі об'єднання з іншими однолітками під час виконання завдань практичного характеру виділили три групи дітей з різними проявами соціальних компетентностей. Діти раннього віку, віднесені до першої групи, в усіх трьох ситуаціях поводитися доброзичливо, коментували свої дії, охоче ділилися з однолітками необхідними деталями (24%). Другу групу склали діти, які поводитися ситуаційно: в одних випадках біли доброзичливими, в

інших – агресивними, егоїстичними (56%). Третю групу склали мовчазні діти раннього віку, невпевнені у собі, боязкі, які часто усамітнюються або грають з одним й тим самим малюком (20%).

Зупинимося на аналізі даних, отриманих під час моделювання ситуації вибору. У процесі сумісної діяльності дітям надавалася можливість діяти відповідно того, як розгорталася ситуація. В одних випадках діти повністю підпадали під вплив сильнішого за себе партнера, підкорялися його вимогам. У деяких ситуаціях доводилося фіксувати справжні конфлікти, що виникали внаслідок нездатності поділитися матеріалами, налагодити конструктивну діяльність. Окремі досліджувані працювали спокійно, ділилися деталями, раділи спільному результату дій. Розподіл даних виявився таким: конструктивна взаємодія – 26%; ситуаційна поведінка – 56%, конфліктна – 20%.

Базуючись на виділених нами критеріях, показниках та компонентній структурі соціальної компетентності нами було виділено три рівні сформованості досліджуваної якості. Результати розподілу представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Якісно-кількісний розподіл досліджуваних двох-трьох років за рівнями сформованості соціальної компетентності

<i>Рівні сформованості</i>	<i>Прояви свідомості й поведінки</i>	<i>Кількісний розподіл (у %)</i>
	Розвинені комунікативні уміння: ініціює контактів, адекватно реагує на запрошення грати разом, виявляє доброзичливість й чуйність,; застосовує вербальні та невербальні	

ВИСОКИЙ	засоби впливу, слова вітання, прощання, вибачення; оперує ласкавими словами під час спілкування; запитує, відповідає на запитання партнера; емоційно сприйнятлива, самостійна, впевнена у собі, цілеспрямована.	28
СЕРЕДНИЙ	Доброзичлива, оптимістична, охоче спілкується з однолітками: переважають егоїстичні тенденції, намагається відібрати іграшку, сердиться,; плач і сльози партнера не зупиняє намір перестати відстоювати своє право на іграшку; володіє умінням налагодити взаємодію: використовує ласкаві слова й жести; діє самостійно до моменту зіткнення з труднощами, звертається до дорослого за допомогою.	56
НИЗЬКИЙ	Комунікативні уміння розвинені слабо: спостерігає за спільними діями дітей збоку, багато часу проводить наодинці, на запрошення пограти разом не реагує; ввічливі та ласкаві слова практично не застосовує, вітається жестами або тихим зверненням; залежний у своїх діях, чекає підтримки й допомоги	16

	педагога, без них не виявляє активності; прагне уникнути неуспіху, залишитися в тіні.	
--	---	--

Той факт, що близько чверті дітей раннього віку виявилися здатними проявити соціальну компетентність, засвідчує необхідність розробки дієвих засобів і прийомів впливу на поведінку досліджуваних. З цією метою рекомендуємо розроблені нами методичні поради, подано нижче.

2.3. Методичні рекомендації щодо підвищення ефективності розвитку елементарних форм соціальної компетентності дітей двох-трьох років у ЗДО.

З метою покращання поінформованості педагогів ЗДО, пропонуємо словничок, який допоможе правильно застосовувати близькі, проте не тотожні поняття.

Словничок на кожний день

Адаптація – наслідок пристосування організму та психіки до нових умов та вимог життя; це еволюційний процес, завдяки якому організм стає здатним краще жити у власному середовищі існування або місцях проживання.

Адаптованість - певний ступінь або рівень сформованості адаптивних реакцій індивіда; рівень фактичного пристосування, досягнення певного хорошого соціального статусу і самовідчуття. Має не лише біологічний, а й соціальний характер і досягається іноді ціною певних порушень фізичного і психологічного здоров'я, тією або іншою дисгармонією у порівнянні з нормою.

Соціалізація - процес розвитку соціальної сутності дитини, яка відбувається під впливом середовища за умови засвоєння нею соціального

досвіду, цінностей, накопичених людством; процес засвоєння дитиною прийнятих у суспільстві норм і правил співжиття для повноцінного функціонування.

Соціальний розвиток – кількісні та якісні зміни особистісних структур у процесі формування дитини, її соціалізації та виховання. Це незворотно спрямовані зміни соціальних об'єктів і соціальних процесів. Соціальний розвиток передбачає перехід від простого до складного. Існують різні типи механізмів соціальних змін, соціального розвитку: еволюційний та революційний, прогресивний і регресивний, імітаційний та інноваційний тощо.

Соціальне виховання – створення умов та стимулювання розвитку дитини, її соціального становлення з використанням усіх соціальних впливів. Це – підготовка дитини до життя у суспільстві, яка здійснюється державою, сім'єю, освітніми закладами, соціальними організаціями, а також самою зростаючою особистістю у процесі саморозвитку.

Соціальна культура - внутрішнє соціальне середовище, в якому формуються знання, практичний досвід, звички, ідеали, цінності, перекована. Виступає значущим чинником соціальної регуляції поведінки та діяльності. Соціальна культура являє собою ставлення, які складаються в суспільстві і реалізуються через соціальні інститути. Соціальна культура (культура соціальних відносин) визначається регулятивами, цінностями ідеалами, які обумовлюють поведінку дітей у суспільстві та їхні соціальні взаємини. Основну роль у дитинстві відіграє така форма соціальної культури, як моральна культура.

Соціальна компетентність це інтегральна характеристика особистості, результат її соціального виховання і розвитку. Це комплекс із знань, умінь, навичок, системи цінностей, втілених у базових якостях особистості, достатніх для виконання дитиною своїх обов'язків, властивих конкретному віковому періоду. Йдеться про життєвий досвід, досвідченість дитини, необхідні для ефективної діяльності у певній сфері життєдіяльності..

Особливості соціального виховання дітей раннього віку

Про особливості соціальної активності дітей раннього віку відомо вельми мало. З найважливіших проблем вивчення соціального розвитку дітей двох-трьох років життя актуальними залишаються питання виходу малюка за межі сімейного кола і включитися у широкий соціальний контекст. Як зазначають провідні фахівці, свідченням здатності малюка взаємодіяти з іншими людьми виступають:

- орієнтація в системі соціальних відносин;
- засвоювати її специфічні закони, правила і норми;
- об'єктивно включатися в них, змінювати себе відповідно до них;
- у ситуації невизначеності спиратись на вже відомі опори.

Провідною діяльністю в ранньому віці є предметна діяльність. Завершується період раннього дитинства появою нового особистісного утворення, смисл якого полягає у тому, що ставлення дитини третього року життя до себе, до інших людей, до предметного світу починає опосередковуватися системою соціально значущих вимог (правил, еталонів). Ці вимоги орієнтують малюка на отримання такого результату своєї діяльності, який має особистісний смисл і значення в контексті спільної з дорослим життям. Соціальним контекстом (як у дорослого) виступає загальна орієнтація дитячої діяльності на цілі, значущі для суспільного, культурного, соціального життя людей. У дитини виникає інтерес до цього життя, бажання зрозуміти його, оволодіти ним, чутливість до впливів оточуючих людей, уміння адекватно реагувати, виявляти ініціативні форми соціальної поведінки.

Молодим педагогам варто брати до уваги визначені вище особливості соціального розвитку дітей раннього віку, пам'ятати, що ініціативні форми соціальної поведінки виступають одним з напрямів виховної роботи ЗДО з дітьми раннього віку. Суть соціального виховання зводиться до

встановленим дитиною раннього віку порівняно широким зв'язків і відносин з елементами її соціальної сфери життя: з різними дорослими (близькими і чужими) та однолітками. Виникає висока чутливість до впливів оточуючих та адекватна емоційна реакція на них.

Особливу роль відіграє дорослий в період адаптації дитини до ЗДО. Поведінка дітей раннього віку у нових для них умовах, в ситуації позасімейного виховання. У звиканні до закладу дошкільної освіти корисно включати музично-ігрові форми діяльності та спеціальну організацію взаємодії малюків з педагогом (стороннім дорослим) та однолітками. Взаємодія має спрямовуватися на формування у дітей раннього віку взаємин з партнерами, з розширенням кола спілкування. Заняття з дітьми мають організовуватися так, щоб вони орієнтували на партнерів, прищеплювали елементарні навички взаємодії з ними. З цією метою можна використати проведення хороводів, передачу іграшок, спільні ігри. Якщо проблему соціального розвитку дітей раннього віку залишити поза увагою, навички взаємодії розвиватимуться мляво.

Особливості емоційних контактів дітей з дорослими, їхні реакції на тактильні торкання педагога, просоціальні дії по відношенню до вихователя та однолітків, чутливість до регламентуючих впливів, засвоєння норм поведінки у групі – усе це виступає проявами елементарних форм соціальної компетентності дітей 2-3 років. З метою уточнення картини соціальної поведінки дітей раннього віку можна використати відеозйомку.

Спостережливий вихователь побачить існування суттєвих відмінностей у ставленні до різних партнерів – сторонньому, близькому та рідному дорослому та до однолітків. Так, близький дорослий виступає для переважної більшості малюків опорою в їхній активності: усі запропоновані дітям раннього віку дії, як правило, виконуються або з допомогою дорослого, або в його присутності, або самостійно. Інакше діти ставилися до педагога – сторонньому для них дорослому. Понад половини малюків не звертають увагу на дії педагога, якщо останній не привертає до себе увагу.

Особливу увагу вихователь має приділити формуванню у дітей раннього віку позитивного ставлення до однолітків. Більшість дітей в період адаптації не звертає на них уваги, намагається перебувати поблизу дорослого. Дехто з малюків спостерігає за більш активними однолітками, не наближаючись до них. Залучення до групових ігор, хороводів, привернення уваги до чеснот та умінь інших дітей починає привертати до них увагу, стимулювати бажання грати разом.

Коло контактів з оточуючими людьми у дітей раннього віку значною мірою визначається увагою вихователя до розширення кола спілкування. Виховання соціальної компетентності передбачає необхідність враховувати вибіркоче ставлення дітей двох-трьох років до однолітків. За мудрого виховання педагога малюки починають охоче відгукуватися на ініціативні дії, намагаються узгоджувати свої дії з діями однолітків, слідкувати за правильністю виконання ними правил і норм поведінки. Поступово у дітей зникає боязнь однолітків, вони починають охоче грати з приємними дітьми.

Витримка та лагідний тон звернень педагога до дитини збільшує кількість її ініціативних дій, заохочує готовність допомогти однолітку під час утруднень. Поступово розширюється коло спілкування та якість контактів дітей раннього віку, зростає інтерес до правил і соціальних норм поведінки, спостерігається позитивна динаміка змін у соціальній поведінці чіткіше проявляється чуйність до однолітків, готовність разом з ним грати.

Зменшиться кількість агресивної та демонстративної поведінки,

Сформованість у дітей раннього віку уміння проявляти вдячність, дякувати, здороватися, прощатися, виявляти чуйність і готовність допомогти однолітку, ініціювання спілкування з ним (бере за руку, заглядає в очі), наслідування однолітка засвідчують ефективність соціального виховання у ЗДО. На третьому році життя дитина вербалізує норму, допомагає одноліткам у скрутній ситуації, чинить опір волі дорослого, коректує поведінку інших дітей, Виникають перші симпатії, прихильності до певних однолітків, здатність узагальнювати правил поведінки під час занять,

довільна покора правилам, відстоювання своїх інтересів соціально прийнятними способами.

Таким чином, упродовж раннього дитинства у дітей змінюється під впливом виховання зміст взаємовідносин з дорослими та однолітками, загальна лінія перетворення соціо-центрованих форм поведінки. Зростає чутливість до впливів педагога та інших дітей, малюки оволодівають нормами і правилами соціально схвалюваних форм поведінки. Зазнає змін довольна поведінка – дитина ставить мету і прагне її досягти, долає імпульсивну поведінку.

Комплекс симптомів соціо-центрованої поведінки дозволяє описати типовий для раннього віку рівень соціальної компетентності дитини. До основних можна віднести:

- різке зростання чутливості до соціальних впливів;
- активно засвоюються правила поведінки та сумісних дій;
- легко виробляється система уявлень про схвалювані форми поведінки;
- посилюється потреба відповідати соціальним еталонам

Отриманий комплекс соціальної компетентності дітей раннього віку свідчить про можливі й необхідні рамки соціального розвитку дітей удвох-трьох років життя. Діти його досягають лише за активної участі дорослих в їхній життєдіяльності.

Узагальнюючи сказане, можна сказати таке:

1. З середини раннього віку у всіх дітей при певних умовах виникають особливі форми реакцій на соціальні впливи . Діти виявляють чутливість до соціальних впливів оточуючих, здатні ініціювати соціальні контакти з дорослими та однолітками, засвоюють правила групової взаємодії й чітко їх дотримуються, не лише підкоряючи їм свою поведінку, але і вимагаючи їх виконання усіма оточуючими.

2. Дані форми поведінки в ранньому віці не складаються стихійно навіть за наявності групи однолітків та об'єктивної можливості взаємодії з ними. Ці особливості поведінки формуються в ході спеціально організованих, контрольованих дорослим і завантажених в ігровий контекст взаємодії дітей.

Методи соціального виховання

Методи соціального виховання – це способи накопичення особистістю, що розвивається, позитивного соціального досвіду, який сприяє її самовираженню, самореалізації, самовдосконаленню. Використовуються методи психології, педагогіки та соціальної роботи. Вони цілеспрямовано впливають на свідомість, поведінку, почуття особистості, що розвивається, впливають на оточуюче соціальне середовище.

Методи соціального виховання проявляються через:

- безпосередній вплив педагога на вихованця (авторитет, довіра, прохання, злорада, заохочення висловлювання довіри власним можливостям, переконання, вимога, вказівка тощо);
- створення спеціальних умов, ситуацій, які спричиняють зміну власного ставлення вихованця, виразити свою позицію, здійснити вчинок, проявити характер;
- суспільну думку значущої для вихованця референтної групи (дитячого колективу), авторитетну для нього людину;
- спільну діяльність дитини раннього віку з вихователем, спілкування, гру;
- навчання, передачу інформації, соціального досвіду у колі сім'ї;
- читання художньої літератури.

Засоби соціального виховання – це сукупність різних матеріальних, емоційних, інтелектуальних засобів; знакових символів, способів комунікації, світ життєдіяльності вихованців, умови організації процесу

виховання, технічні засоби, культурні цінності (іграшки, книжки, твори мистецтва). Організації конкретної виховної справи.

Форма виховання як спосіб організації та здійснення предмету, процесу або явища є зовнішнім варіантом.

Технологію соціального виховання складає система принципів і методів, організаційних форм, засобів і прийомів дії вихователя і вихованця, орієнтованих на досягнення поставлених виховних цілей.

Сучасна система соціального виховання вельми різноманітна. Вона включає прийоми і методи, спрямовані на соціалізацію особистості, шляхи і способи, які допомагають особистості нормалізувати відносини з оточуючими людьми.

Під час організації та вибору методів виховної роботи, спрямованої на розвиток соціальної компетентності дітей, педагогу варто пам'ятати, що окрім нього на дитину впливають:

- природа;
- сім'я, ЗДО, оточуюче середовище;
- власна діяльність;
- засоби масової інформації;
- література і мистецтво;
- спосіб життя найближчого оточення;
- власні плани;
- соціальний статус в колективі.

Методи роботи педагога можуть бути груповими та індивідуальними. Проте, працюючи з групою, педагог у першу чергу має справу з особистістю дитини. Методи соціального виховання визначаються способи цілеспрямованих дій в конкретній ситуації взаємодії з особистістю та її культурно-освітнім середовищем, які забезпечують формування соціально значущих відносин і якостей особистості.

Методи соціального виховання поділяються:

I. Залежно від того, на що вони спрямовані: формування:

- *свідомості* (поглядів, оцінок, понять, суджень);
- *формування почуттів і прагнень* (мотивів, ідеалів);
- *самовиховання особистості* (самооцінка, самоконтроль, самоорганізація);
- *формування соціально прийнятної поведінки та діяльності особистості* (звички, ставлення до оточуючих).

II. Залежно від характеру ставлення вихователя та вихованця

- *організація діяльності;*
- *метод спілкування;*
- *ліпка;*
- *саморегуляція та індивідуальна корекція дій.*

III. В залежності от характеру впливння середовища

- *на особистість* (спілкування, думка, тренування, організація діяльності, діалог, перенавчання);
- *створення нового середовища* (нова діяльність, зміна смислу життя, ставлення, діяльності, зміна поведінки, ситуації, середовища).

З цих методів розглянемо детальніше лише ті, що спрямовані на зміст виховної роботи:

- *соціальні;*
- *організаційні;*
- *психологічні;*
- *педагогічні.*

Соціальні методи роботи педагога близькі до праці соціального педагога з дітьми, що потребують особливої уваги

Організаційні методи спрямовані на організацію колективу, ставлень особистості в колективі, організацію допомоги особистості, сім'ї, створення секцій, клубів, різних об'єднань. Створення колективу починається з організації малого, первинного колективу, на який спирається вихователь

ЗДО у своїй організаційній роботі. Рішення виховних проблем сприяє організації дитячого самоуправління, формує дитячу думку, переконання, відповідальності, навичок приймати самостійні рішення. Організаційні методи спрямовані на нормалізацію відносин особистості у соціальній групі.

До психолого-педагогічних методів відносяться: дослідження, спостереження, діагноз, бесіда, інтерв'ю. До найбільш розповсюдженим методом є **метод спостереження**, який дозволяє отримати широкий матеріал для виховної роботи. Педагог спостерігає за спілкуванням дітей, їхньою поведінкою, особливостями взаємодії з батьками, з однолітками, за працею. Педагог-початківець може вести щоденник, що допомагає йому краще зрозуміти кожну дитину.

Існує декілька видів спостережень:

- включене спостереження, коли вихованець і педагог знаходяться у контакті;
- систематичне спостереження (проводиться тривалий час, неперервно або за циклами (день у тиждень, упродовж року));
- ситуативне спостереження (проводиться в залежності від ситуації: у звичайній ситуації(у сім'ї, з однолітками); в екстремальній ситуації).

Педагог спостерігає за емоційними та моральними реакціями, ставленням за однолітками, за звичним спілкуванням з різними людьми.

Метод бесіди дає педагогу можливість зануритись у духовне життя вихованця, з'ясувати існуючі труднощі. Спів бесіди залежить від професіоналізму вихователя, уміння побудувати бесіду так, щоб викликати до себе довіру малюка. його зацікавленість. До бесіди слід готуватися: сформулювати запитання, вибудувати їх у певній послідовності, Ведення бесіди вимагає від педагога серйозного аналізу її змісту.

Метод анкетування. Використовують у роботі з дорослими – батьками та вихователями ЗДО. Завдяки анкетуванню педагог може дізнатися про їхні інтереси, спосіб життя, психологічні проблеми в сім'ї,

уявлення про досліджуване явище, особливості соціальної компетентності малюка, його звички. Анкетування може бути закритим та відкритими. За використання закритого анкетування дорослим пропонується декілька відповідей, з яких слід обрати одну.

Метод інтерв'ю уможлиблює отримання інформації щодо завчасно продуманих запитань. Їх важливо чітко сформулювати. Дослідження здійснюється у розмовній формі з однієї виховної проблеми.

Метод тестування. У практиці виховної роботи вихователя ЗДО використовуються різноманітні види тестів: малюнкові, кольорові тести (тест Люшера), особистісні опитувальники тощо.

Метод тренінгу. Цей метод передбачає розвиток у дорослих, відповідальних за виховання спостережливості, вміння розбиратися у явищах внутрішнього світу дитини раннього віку. Н. Гайбільш розповсюдженим є психологічний тренінг, який актуалізує переживання людини. В ході тренінгу проводяться вправи, ігри на розвиток різноманітних якостей особистості.

Використання комплексу схарактеризованих вище методів дослідження соціальної компетентності дозволить розвинути у дітей раннього віку адекватної реакції на запропоновані їй контакти, вміння самій ініціювати готовність спільно грати та діяти, здатність орієнтуватися в основних правилах і нормах соціально прийнятної поведінки, вміння використовувати у спілкування вербальні і невербальні засоби впливу, виявляти чуйність та готовність допомогти.

Підготовка дитини до вступу у ЗДО

Останнім часом в практиці та теорії освіти дітей раннього віку усе більшого розвитку одержують уявлення про необхідність як можна більш раннього включення дитини в освітній процес. Широкого розповсюдження зазнала ідея раннього навчання, з'являється значна кількість посібників, дидактичних матеріалів, центрів раннього розвитку. Відповідно до цього

замовлення створюються різноманітні форми освіти, головною метою яких є підготовка дітей раннього віку у заклад дошкільної освіти.

Запропонований програмами навчання, виховання та розвитку дітей від народження до шести/семи років життя матеріал носить дещо абстрактний характер, вельми далекий від реальної життєдіяльності малюка, недостатньо враховуються властиві дітям цього віку довільність, емоційність, прагнення до активних предметно-практичних дій та гри. Поряд з цим залишається актуальною затребуваність питання адаптації та соціалізації дитини другого-третього років життя під час входження у нове середовище.

Заслуговує на увагу педагогів ЗДО питання дезадаптації окремих дітей, їхнє складне входження у новий соціум, труднощі розставання з матір'ю, їхня нездатність зосередитись на необхідності приймати та засвоювати нові правила поведінки. Тому питання розробки сучасної моделі ефективного навчання дітей раннього віку умінням та навичкам соціальної поведінки. Вкрай важливо враховувати чинники ризику, пов'язані з проблемою адаптації дитини до нових умов життєдіяльності, до її розлуки з матір'ю. На часті створення сприятливих умов не лише для формування пізнавальних інтересів, але й виховання соціально-моральних та емоційних компонентів розвитку.

Пошук умов для розвитку соціальної компетентності дітей раннього віку, формування у них емоційної чутливості та чуйності пов'язаний з допомогою організації взаємодії малюка з матір'ю у просторі ЗДО. Корисним буде з'ясування особливостей виховання у дітей соціальних умінь та навичок, корисний для входження малюка у дитячий колектив. Доцільно познайомитися з існуючими програмами та освітніми технологіями розвитку у дітей раннього віку соціальної компетентності, з побудовою та упровадженням у педагогічну практику циклу розвивальних занять для дітей двох-трьох років. Вони мають засновуватися на розвитку соціальної компетентності, самостійності як базової якості особистості та володінні

предметно-практичними діями. Добре, якщо заняття будуть базуватися на методах контактної та танцювальної імпровізації.

Процес формування соціальної компетентності дітей раннього віку виявиться більш ефективним, якщо теоретичні та концептуальні основи його побудови базуватимуться на ідеях діяльнісного підходу та уявленнях психологічної науки про теорію прихильності та довіри до оточення. Почуття довіри є базовим, недостатня увага до його виховання ускладнить дитині входження у широкий соціальний світ

В ході знайомства з дитиною-новачком та її родиною можна використати методи спостереження, бесіди, анкетування педагогів та батьків, відеозапис занять, у тому числі, спеціально організованих епізодів взаємодії матері з дитиною.

Сказане вище сприятиме підвищенню розуміння причин певного емоційного стану іншої людини, здатність до співпереживання, безумовне прийняття, надання емоційної та інструментальної підтримки, вміння впливати на стан дитини раннього віку. Важливо фіксувати контакт очей, тілесний контакт та емоційний контакт малюка з дорослими та однолітками. Завдяки описаній роботі покращаться загальні тенденції до посилення чутливості матерів до дій та реакцій дитини, емоційна сприйнятливність самого малюка, прагнення матерів до тілесного та зоровому контакту з сином (донькою), знизиться тривожність дітей раннього віку під час входження у нове соціальне середовище.

Особливості становлення різноманітних форм соціальної поведінки дітей раннього віку засвідчує, що загальна орієнтація дитячої діяльності на цілі, значущі у контексті суспільного, культурного, соціального життя людей, розвиває у них цікавість цими сферами, чутливість до зовнішніх впливів, адекватну реакцію на ті чи інші дії та вчинки, виникають ініціативні форми соціальної поведінки.

Входження малюка у світ дорослих та інших дітей, присвоєння норм і правил співжиття у колективі, перетворення себе відповідно до них - процес

тривалий і складний, який вимагає творчого підходу педагога до формування соціальної компетентності дітей раннього віку. Фахівцями зафіксовано існування прямої залежності між соціальною ізоляцією дитини та дефіцитом спілкування з дорослими та розвитком психічного здоров'я малюка, його дисгармонійним розвитком, агресивністю та конфліктністю.

Створюючи у ЗДО розвивальне середовище, слід виходити з усвідомлення вікових особливостей малюків: їхнє ставлення до себе, інших людей та предметного світу опосередковується системою соціально значущих правил та вимог. Дитина третього року життя перевіряє дії та вчинки оточуючих людей на їх відповідність-невідповідність цим правилам. Важливо розширити зв'язки з елементами соціальної сфери: з різними дорослими (рідними, знайомими, сторонніми), з однолітками (симпатичними, байдужими, неприємними). Отримуючи від них різні реакції, дитина починає відповідати на них високою чутливістю, вправляється в уміннях адекватно реагувати на дії та вчинки оточуючих.

Зростає здатність дитини діяти ініціативно по відношенню до однолітків, уважно слідкувати за правильністю їхніх дій, намагатиметься допомогти під час утруднень, У них зростає інтерес до правил і норм поведінки, прагнення відповідати їм. :Наводимо основні форми соціо-центрованої поведінки, яка виникне завдяки наведеним рекомендаціям: пасивне співчуття однолітку, залучення його у спільну діяльність, прояви агресії, демонстративна поведінка вдячність педагогу, перевірка власних уявлень з явленнями дорослого, ініціювання контактів з однолітком, зацікавлене виконання прохання дорослого, наслідування дій однолітка.

Таким чином, запроваджуючи цикл занять, педагог зможе змінити зміст взаємин з дорослими та однолітками, загальну лінію перетворення соціо-центричних форм поведінки дітей раннього віку в цілому, зростання чутливості до впливів дорослого та однолітків, оволодіння дітьми соціально схвалюваними формами поведінки, зміну своєї поведінки відповідно до

прийнятих правил і норм соціуму, зростання активності соціальної поведінки.

Основними здобутками раннього віку, які засвідчують закладання основ соціальної компетентності виступають: виникнення чутливості до соціальних впливів оточуючих, ініціювання соціальних контактів з сторонніми дорослими та однолітками, засвоєння правил групової взаємодії, чітке дотримання правил і вимог, вимагання виконання правил усіма оточуючими людьми. Дані форми поведінки формуються в ході спеціально організованої, контрольованої дорослим, зануреної в ігровий контекст взаємодії дітей 2-3 років життя.

Висновки до розділу II.

В ході дослідження визначені критерії оцінки міри *вихованості* у дітей раннього віку соціальної компетентності. показники сформованості, зафіксовані у протоколах спостережень, структурні компоненти досліджуваного явища. Це дозволило створити адекватну методикау констатувального експерименту

До складу комплексної діагностичної методики увійшли: індивідуальні бесіди, які дали змогу з'ясувати особливості уявлень дітей раннього віку про доброзичливе спілкування, вербальні та невербальні засоби, якості особистості - самостійність, цілеспрямованість, наполегливість. Показниками виступили когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти.

Завдяки цьому визначено рівні сформованості у дітей раннього віку соціальної компетентності – високий, середній і низький. Описано уміння дітей спілкуватися, використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування, виявляти основні особистісні якості. Описано прояви свідомості досліджуваних, їхнє позитивне ставлення до спілкування з однолітками та спроможність демонструвати власну здатність комунікувати.

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови, спрямовані на ефективне виховання соціальної компетентності дітей раннього віку. Вони пов'язані з оновленням технологій створення у ЗДО комфортного для взаємодії з однолітками середовища; з вправлянням дітей в уміннях використовувати у спілкуванні з однолітками лагідні слова, виразну міміку і жести; з посиленням ролі базових якостей особистості.

Розроблено методичні рекомендації для вихователів ЗДО, спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу, формування у дітей раннього віку соціальної компетентності. Рекомендації структуровано за такими рубриками: словничок на кожний день з метою підвищення поінформованості педагога; розкрито особливості виховання у дітей двох-трьох років соціальної компетентності в сім'ї та ЗДО; представлено перелік

методів, які можна використати з метою оптимізації уміння дошкільників спілкуватися з дорослими та однолітками. Їх запровадження у практику сприятиме покращанню показників розвитку у досліджуваних соціальної компетентності.

ВИСНОВКИ

За результатами констатувального дослідження, проведеного дослідження, спрямованого на визначення особливостей виховання у дітей раннього віку соціальної компетентності сформульовано такі висновки.:

Згідно *першого завдання* визначено стан розробки досліджуваної проблеми та уточнити зміст провідних категорій (соціальна компетентність, соціалізація, адаптація, соціальні уміння, почуття та якості). Встановлено, що досліджень соціальної компетентності в ранньому віці бракує, наслідком чого є нестача інформації стосовно її витоків. Під соціальною компетентністю дітей раннього віку ми розуміли інтегральну характеристику особистості, цілісний результат виховної діяльності, сукупність знань, умінь, навичок, звичок та цінностей, достатніх для виконання обов'язків, властивих періоду раннього дитинства.

За *другим завданням* сформульовано та обґрунтовано педагогічні умови ефективного виховання у дітей раннього віку соціальної компетентності. В якості основних у дослідженні визначено: оновлення технологій створення у ЗДО комфортного для взаємодії з однолітками середовища; вправлення дітей в уміння використовувати у спілкуванні з однолітками лагідні слова, виразну міміку і жести; завдяки педагогічній оцінці посилити роль таких базових якостей особистості, як самостійність, чуйність та гордість. Їх упровадження у педагогічну практику сприятиме ефективному виховання у дітей двох-трьох років соціальної компетентності.

В ході розв'язання *третього завдання* розроблено критерії, показники, визначено структурні компоненти соціальної компетентності дітей двох-трьох років життя. В якості критеріїв оцінки міри сформованості досліджуваного явища виступили: розвиток комунікативних умінь дитини (уміння ініціювати контакти, адекватно відповідати на запропоновані контакти, узгоджувати позиції); сформованість вербальних та невербальних контактів (висловлювання, міміку, пантоміміку); вихованість базових

якостей особистості (самостійності, цілеспрямованості, наполегливості). В якості структурних компонентів соціальної компетентності виступили: когнітивний (уявлення, знання), емоційно-ціннісний (ставлення, мотиви поведінки), поведінковий (уміння і навички комунікацій у реальних життєвих ситуаціях).

Вирішення *четвертого завдання* вимагало створення адекватної предмету та завданням дослідження комплексної методики констатувального експерименту та характеристики рівнів вихованості у досліджуваних раннього віку соціальної компетентності.. В якості основних виступили такі методи дослідження: індивідуальні бесіди, моделювання ситуацій вибору та спостереження. Визначено три рівні сформованості у досліджуваних трьох-чотирьох років соціальної компетентності – високий (характеризується балансом основних проявів), середній (недостатній баланс показників) та низький (зародковий рівень прояву показників). Досліджуваних високого рівня вихованості соціальної компетентності нараховувалося 28%, середнього – 56%, низького - 16 :%.

Згідно *п'ятого завдання* розроблено методичні рекомендації, адресовані вихователям ЗДО, щодо оптимізації процесу виховання у дітей двох-трьох років соціальної компетентності. Рекомендації мають такі рубрики: словничок на кожний день з метою підвищення поінформованості педагогів; розкрито особливості виховання у дітей двох-трьох років соціальної компетентності в сім'ї та ЗДО; представлено перелік методів, які можна використати з метою оптимізації уміння дошкільників спілкуватися з дорослими та однолітками. Їх упровадження у практику сприятиме покращанню показників розвитку у досліджуваних соціальної компетентності.

До перспективних напрямів подальшої роботи відносимо розробку моделі виховання у дітей раннього віку соціальної компетентності у різних типах дошкільних закладів (відкритих та закритих) й технологічне її забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова, Л. В. Соціалізація дитини в родині. *Дошкільне виховання*. № 3. 2004. С. 3–5.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 2.. С. 4
3. Балл, Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). 2-ге вид., доп. Житомир: Рута.. 2008. 255 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь. 2003. 280 с.
5. Бех, І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. К.: Академвидав,. 2012. 256 с.
6. Богуш, А.М. Дефініції «духовність» і «моральність» в аспекті національного виховання в Україні. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах*. К- Кн. 1. 2000. С. 18-23.
7. Вовчик-Блакитна, О. О. Індивідуальні особливості емоційного розвитку дитини: стратегії педагогічного супроводу. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. 4. 1–3.
8. Вовчик-Блакитна, О. О. Дитина у контексті сучасних соціокультурних тенденцій виховання. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. №9. 1– 5.
9. Врочинська, Л. І. Технологія спільного педагогічного впливу вихователів і батьків на виховання гуманної поведінки старших дошкільників. *Інноватика у вихованні*. Вип. 7(1). 2018.С.74-84.
10. Гавриш, Н. В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному віці. (Монографія). Донецьк: ТОВ Лебедь. 2001. 218 с.

11. Гавриш, Н. В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку: навч.-метод. посібник. Луганськ: Альма-матер 2004. 12 С.
12. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність дошкільнят: поняття, зміст, формування в сучасних навчальних закладах. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2006. С. 219-226.
13. Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. №7-8. С. 71-74
14. Гулько, Ю. А. Ранній розвиток здібностей дітей (аналіз методик). *Обдарована дитина*. 2010. № 3. 46-57.
15. Гуріна З. В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку. автореф. дис.. канд. психол. наук. 2004. 18 с..
16. Деснова І. С. Шляхи взаємодії педагогів із батьками дітей раннього віку. *Дошкільна освіта*. 2007. №4(18). С. 39-41.
17. Дідук І. А. Взаємини між дітьми в сім'ї як чинник їх психосоціального розвитку. (Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук). Київ..2001. 271 с.
18. Долинна О. Батьки в дошкільному закладі: споживачі та гості чи партнери-однодумці? *Дошкільне виховання*. 2007. № 1. С.6-8.
19. Докторович М. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. №3 (37). С.144-147.
20. Захарова, Н. М. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору: монографія. Донецьк: вид-во «Ноулідж'ю». 2010. 216 с.
21. Захарова Н. М. Ігрові техніки на допомогу адаптації. *Палітра педагога*. 2004. №4. 11-13.

- 22.Зданевич Л. В. Психічне здоров'я як інтегральна характеристика повноцінності психічного функціонування індивіда. Зданевич, Л. В. (2016). Аналіз чинників та індикаторів, що впливають на розвиток сучасних дітей та їхню стратифікацію за категоріями. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький : ХГПА. 2017. Вип. 20. 115–122.
- 23.Капська А. ЙСоціально–педагогічна діяльність як умова соціалізації особистості. Соціальна педагогіка. Київ: Центр навчальної літератури. 2003. 256 С.
- 24.Карнаух Л. П. Сім'я як чинник соціалізації дітей дошкільного віку в реаліях сьогодення. *Наука і освіта*. Одеса: Півд. наук. Центр АПН України. № 4 (Педагогіка). 2013. С.181–184.
- 25.Карнаух Л. В. Соціальне середовище як чинник соціалізації дітей дошкільного віку в реаліях сьогодення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2004. Вип. 1. С. 4–8.
- 26.Кириленко Т. С. Аналіз емоційного світу особистості: теоретичні положення, прояви та методичні прийоми. *Соціологія. Психологія. Педагогіка*. 2007. № 27–28. С. 30–32
- 27.Ковшар О. В. Забезпечення розвивального середовища в навчально- виховному процесі п'ятирічок. *Наука і освіта: наук.-практ. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського*. 2014. Випуск 10 с. 94–98.
- 28.Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ: Світич. 2009. 208 с.
- 29.Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : [навч. посібник для вищих навчальних закладів]. Київ: Освіта. 1998.. 255 с.
- 30.Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). Київ: Стилос.2000. 336 с.

31. Кононко О. Л. Умови розвитку в ранньому онтогенезі цілісного світобачення. Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного ін-ту ім. Т. Шевченка. Сер. : Педагогіка. 2013. Вип. 2. С. 85–91.
32. Кравченко Т. В. Особистість і соціальне середовище: проблеми взаємодії. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. Київ. Житомир : В-во «Волинь». Кн. I, 2003. С.132–137.
33. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості й соціальне середовище. Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. Вип. 9. Кн. 2, 2006. С.23–29.
34. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу. Ч. 1: Концепції, проектування технології створення. Запоріжжя: ЛПС.2009. 13 с.
35. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років. (Монографія). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2005. 140 с.
36. Кульчицька, О. І. Психологічні особливості дітей дошкільного віку: методичні рекомендації. *Обдарована дитина* : наук.-практичний освітньо-популярний журнал для педагогів, батьків та дітей. 2004. № 7. С. 14–28.
37. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей 6-7 років в різних умовах життєдіяльності: автореф. дис. канд. пед. наук. Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ.2004. 20 с.
38. Курінна С. М. Система соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в процесі трансформації дитячих будинків. (Монографія). Слов'янськ: Вид. «Друкарський двір».2012. 270 с.
39. Ладивір С.О. Індивідуалізація виховання дитини в дитячому садку. Дошкільне виховання. 2002. №1. С.14-15.

- 40.Лисенко Н. В. Нові підходи до організаційно-методичного забезпечення педагогічного процесу в дошкільному навчальному закладі у руслі європейських освітніх інновацій. Вісник Прикарпат. ун-ту. Педагогіка. Вип. XXIV. Івано-Франківськ : Плай.2008. С. 177–185.
- 41.Лисенко Н. В.. Педагогіка українського дошкілля : навчальний посібник.2-ге вид., доп. Київ: Слово. 2010. 380 с.
- 42.Лесіна Т. М. Розвиток соціальних умінь і навичок у дошкільників в системі сучасної парадигми передшкільної освіти. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського». Випуск 4 (117). Серія: Педагогіка. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2017. С. 45–50.
- 43.Лохвицька Л. В. Формування пізнавальних інтересів у навчально-ігровому середовищі. *Дошкільне виховання*. 1999. № 10. С. 8–10.
- 44.Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН. 1998. 334 с.
- 45.Любарська О. М. Основи соціалізації особистості: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во «Ліон».2004. 180с.
- 46.Мороз Р. А. Міллер, Н.Е. Емпіричне дослідження формування "образу Я" у дітей старшого дошкільного віку. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки.- Вип. 2.13. 2014. С. 156-160.
- 47.Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Книга класного керівника: Довідково-методичне видання /Упоряд. С.В.Кириленко, Н.І.Косарева. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС., 2005. 560 с. С.288-327.

48. Олійник І. Я працюю з малюками. Планування та діагностика в першій молодшій групі дошкільного навчального закладу / Л.М. Олійник, І.А. Романюк - Харків, .25 с.
49. Печенко І. П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів : дис ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ, 2003. 208 с
50. Піроженко, Т. О., Хартман, О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». К.: Видавництво «Алатон». 2016. 32 с.
51. Піроженко, Т. О. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посібник. За ред. Т. О. Піроженко. Київ. Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2014. С.212.
- 52.52. Поніманська, Т. І.. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку. (Монографія). Рівне: РДГУ. 2006. .234 с.
53. Поніманська, Т. І., Козлюк О.А., Марчук Г.В. Виховання людяності: методичний посібник. Рівне. 2012. 160 с..
- 54.54. Потапчук Т. Становлення національної ідентичності. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Ч. 2. 2011. С. 281-287.
55. Рогальська, І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід. (Монографія). Київ: Міленіум, 2008. 400 с.
56. Рогальська-Яблонська, І. П. Педагогіка соціалізації: особливості патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О. В.2. 2016. С. 290–297.

- 57.Саприкіна О.В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навч. посіб студ. вищ. Навч. закл. К.: Слово. 2003. 343 с.
- 58.Сидельникова, О.Д .Виховання ціннісного самоствавлення - запорука розвитку обдарованої особистості. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Дидактичний журнал. 2017. №3. С. 274-277.
- 59.Стародубцева І. В. Соціальний досвід як продукт соціалізації особистості. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Київ: Ін-т проблем виховання АПН України, 2006. Вип. 9. Кн. 1. С. 30–39.
- 60.Тарабасова Л.Г. *Тарабасова Л. Г.* Філософія гуманної педагогіки Марії Монтесорі. *Грані*. 2015. № 9. С. 124-128.
- 61.Утьосова О.І. Дослідження соціальної свідомості у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями: Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки: зб. наук. праць. Вип. №1 (349). Ч 2. Старобільськ, 2022. С. 260-269.
- 62.Федоруц М. В. Соціально-педагогічні умови формування соціальної компетентності старшокласників засобами неформальної освіти: дисертація.....канд пед. н. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2021.
- 63.Шишова О. М. Психолого-педагогічні засоби розвитку соціальної компетентності дошкільників. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки зб. наук. пр. / К.:КНУ ім. Тараса Шевченка, Вип. 15 2012. С. 168-174.